

Brüssel, 9.11.2016
COM(2016) 715 final

**KOMISJONI TEATIS EUROOPA PARLAMENDILE, NÕUKOGULE, EUROOPA
MAJANDUS- JA SOTSIAALKOMITEELE NING REGIOONIDE KOMITEELE**

2016. aasta teatis ELi laienemispoliitika kohta

{SWD(2016) 360 final}
{SWD(2016) 361 final}
{SWD(2016) 362 final}
{SWD(2016) 363 final}
{SWD(2016) 364 final}
{SWD(2016) 365 final}
{SWD(2016) 366 final}

I. SISSEJUHATUS

2015. aasta novembris kehtestas Euroopa Komisjon keskmise pikkusega ELi laienemispoliitika strateegia, mis katab selle komisjoni koosseisu mandaadi perioodi. Nõukogu kiitis strateegia 2015. aasta detsembris heaks. Selles teatises antakse hinnang strateegia elluviimise edusammudele, tehakse järeldusi ja esitatakse soovitusel konkreetsete laienemisprotsessis osalevate riikide ja teatavate teemade kohta.

EL seisab jätkuvalt silmitsi suurte katsumustega eri valdkondades. Mitmed kriisid võivad destabiliseerida mitte ainult Euroopa, vaid kogu maailma. ELi atraktiivsust laienemisprotsessis osalevates riikides on osaliselt mõjutanud majanduslangus ja Euroopa projekti ümbritsev skeptitsism.

Samas on kindel väljavaade saada ELi liikmeks, mida liikmesriigid on üha uuesti kinnitanud, andnud järjepidevalt hoogu juurde ümberkorraldustele ning stabiilsuse ja turvalisuse tagamisele Kagu-Euroopas. Seetõttu on rangetel, kuid õiglastel tingimustel põhinev usaldusväärne laienemisprotsess asendamatu võimalus neid riike tugevdada ja aidata kaasa nende moderniseerimisele nii poliitiliste kui ka majanduslike reformide kaudu ja kooskõlas ühinemiskriteeriumidega.

Laiemispoliitika on olnud jätkuvalt tulemusrikas ja enamikus riikides liigutakse reformidega edasi, ehkki see toimub eri tempoga. Vajaminevate reformide keerukust arvestades on tegemist pikaajalise protsessiga ning struktuurilised puudujäägid on visad kaduma, seda eelkõige õigusriigi põhimõtete ja majanduse põhivaldkondades.

Konkreetselt Türgis suudeti ELi ja Türgi 29. novembri 2015. aasta tippkohtumise ning sellele järgnenud ELi ja Türgi 18. märtsi 2016. aasta avaldusega oluliselt vähendada ebaseadusliku sisserändu voogusid ja laiemas mõttes elavdada ELi ja Türgi suhteid. 15. juulil raputas demokraatlikke institutsioone ja ühiskonda tervikuna vägivaldne riigipöördekatse Türgis, mille EL kohe karmilt hukka mõistis.

Laiemisprotsessis osalevate riikide jaoks on endiselt oluline jätkuv pühendumus põhimõttele „põhialused kõigepealt“. Komisjon keskendab jätkuvalt jõupingutused õigusriigi põhimõttele, teiste seas julgeolekule, põhiõigustele, demokraatlikele institutsioonidele ja avaliku halduse reformile, samuti majandusarengule ning konkurentsivõimele. Need on põhialused, mis tuleb Kopenhaageni ja Madridi ühinemiskriteeriumidele vastamiseks täita. Kodanikuühiskonna ja sidusrühmade suurem roll on endiselt otsustava tähtsusega.

Samal ajal on tähtis tunnistada, et ühinemisläbirääkimised ei ole – ja pole kunagi olnud – eesmärk iseeneses. Need on osa laiema moderniseerimise ja reformide protsessist. Laiemisprotsessis osalevate riikide valitsused peavad vajalikke reforme aktiivsemalt edendama ja tegema sellest oma poliitilise manifesti – mitte sellespärast, et EL seda nõuaks, vaid sellespärast, et see on nende kodanike parimates huvides. Üldsuse toetus tulevastele laienemistele sõltub kandidaatriikide valmisoleku astmest. Seega aitavad ELiga ühinemise protsessis läbiviidavad reformid tõsta usaldust nii ELi liikmesriikide kui ka kandidaatriikide kodanike silmis.

II. 2015. AASTA LAIENEMISSTRATEEGIA ELLUVIIMINE

a) Õigusriigi põhimõte

Üldiselt on tehtud pingutusi õigusraamistike ja taristute ajakohastamiseks ning kohtunike ja prokuröride väljaõppe parandamiseks. Juulis võttis Albaania parlament ühehäälselt vastu põhiseaduse muudatused, mis on põhjaliku ja üldise kohtureformi aluseks. Serbia võttis vastu terviklikud tegevuskavad õigusriigi põhimõtete kohta, kehtestades reformide tööprogrammi vastavalt 23. ja 24. peatükile.

Toimivate ja sõltumatute **kohtusüsteemide** loomisel on edusammud olnud siiski aeglased ja enamikus riikides on endiselt probleeme tõhususega ning piisava sõltumatuse ja vastutuse puudumisega. Türgis on kohtusüsteemi sõltumatust õigesti ulatuslikud struktuurimuutused ning kõrgemate kohtute koosseisude muutmine, samuti jätkuv surve kohtunikele ja prokuröridele. Ühe viiendiku kohtunike ja prokuröride ametist kõrvaldamine pärast 15. juuli riigipöördekatset oli taas kord tõsine proovikivi kohtusüsteemi üldisele toimimisele. Endises Jugoslaavia Makedoonia vabariigis ei ole siiani piisavalt käsitletud tõsisid puudujääke, mis tulid päevavalgele lindistamiskandaalis.

Viimastel aastatel on kõigis riikides tugevdatud **korruptsiooni** ja **organiseeritud kuritegevuse** vastase võitluse raamistikke. Ellu on kutsutud uusi institutsioone, näiteks Montenegro korruptsioonivastane amet, ning rakendatakse olulisi jõupingutusi, et edendada spetsialiseerumist nii politseis kui ka kohtusüsteemis. Vaatamata jõupingutustele on piirkonna mitmes riigis selgelt näha erineval määral riigiaparaadi mõjutamise ehk nn riigi kaaperdamise ilminguid. Ettevõtted, asutused ja mõjuvõimsad üksikisikud kasutavad ebaseaduslikke võtteid, et mõjutada ja kujundada poliitikat, õiguskeskkonda ning majandust oma huvides. Poliitilisel tasandil antud lubadus võidelda korruptsiooni vastu ei ole andnud piisavalt konkreetseid tulemusi. Seega tuleb jõupingutused rohkem kui kunagi varem suunata nendesse valdkondadesse, et saavutada veenvalt ja püsivalt edu, mille aluseks on tõhus, mõjus ja erapooletu eeluurimine, süüdistuse esitamine ja kohtuotsuse saavutamine kõigi astmete juhtumites. Riigihangetes on vaja suuremat läbipaistvust. Organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemine peab minema kaugemale üksikjuhtumitest. Võimud peavad hakkama tõsiselt lammutama kuritegelikke võrgustikke ja konfiskeerima nende vara, muu hulgas kasutama keerulisemaid ja võimsamaid abinõusid, nagu varade ulatuslik konfiskeerimine ja finantsuurimiste süstemaatiline kasutamine. Suurendada tuleb jõupingutusi tulirelvadega ebaseadusliku kauplemise piiramiseks. Viimaste aastate edusammud inimkaubanduse vastu võitlemisel on olnud erinevad. Vaja on teha rohkem tööd, et viia seadused vastavusse ühenduse *õigustikuga* ja tagada ennetusmeetmete tõhus rakendamine ning ohvrite kaitse ja abistamine.

Terrorism ja radikaliseerumine on endiselt julgeolekuoht nii ELi kui ka laienemisprotsessis osalevate riikide jaoks. Eelkõige Türgit mõjutas eelmisel aastal toime pandud mitu ohvreid nõudnud ulatuslikku terroriakti. Ka saabuvatel aastatel jääb tõenäoliselt püsima nähtus, kus nii ELi kui ka laienemisprotsessis osalevate riikide võitlejad ühinevad mässuliste rühmitustega, eelkõige Süürias ja Iraagis, ning nende võimaliku naasmisega seotud julgeolekuriskid on suured. Laienemisprotsessis osalevad riigid on muutnud oma kriminaalõigust ja terrorismivastaseid seaduseid, relvastades end niimoodi karmimate vahenditega, et sellele nähtusele vastu seista. Mõned neist on vastu võtnud uued terrorismivastased strateegiad ja tegevuskavad, milles kaugenetakse pelgalt õiguskaitsest lähtuvast käsitusviisist ja keskendutakse selle asemel ka ennetamisele ja radikaliseerumisevastasele võitlusele. Siiski tuleb neis riikides radikaliseerumisevastases võitluses saavutada enam, seda just hariduse vallas ning suurema kontrolli kehtestamisega radikaalset käitumist toetava välismaise

rahastamise üle. EL laiendab oma radikaliseerumisvastast võrgustikku (RAN – radikaliseerumisalase teadlikkuse võrgustik) laienemisprotsessis osalevatesse riikidesse, et parandada ELi radikaliseerumisvastase võitluse heade tavade kättesaadavust. Laienemisprotsessis osalevad riigid peaksid jätkuvalt kasutama Europolit kui terrorismivastase võitluse koostöö lihtsustajat.

b) Põhiõigused

Põhiõigused on üldjoontes laienemisprotsessis osalevate riikide õigusaktides sätestatud. Lääne-Balkanis on jätkuvalt puudujääke nende praktikas rakendamisel, kuid olukord on üldjoontes stabiilne. Türgis on selles osas toimunud taandareng ning ka praktikas rakendamine on sageli puudulik. Pärast juulikuist riigipöördekatset kuulutati välja erakorraline olukord, mille kohaselt võeti kaugeleulatuvaid meetmeid põhiõiguste kitsendamiseks. Riigipöördekatse nurjumise järel pandi väidetavalt toime piinamise ja väärkohtlemise keelu ning menetlusõiguste raskeid rikkumisi. Türgi enda huvides on tagada väidetavate inimõiguste rikkumiste erapooletu kohtuliku läbivaatamise süsteemi toimimine. Komisjon tunnustab Türgi võimude pühendumust selles valdkonnas ja kutsub Türgit üles lubama edaspidi toimuvate kohtuprotsesside vaatlemist rahvusvaheliste organisatsioonide poolt.

Sõnavabaduse ja massiteabevahenditega seonduv on enamikus laienemisprotsessis osalevates riikides jätkuvalt problemaatiline, ehkki erineval määral. Edusammude puudumine selles valdkonnas, mida võis täheldada juba kaks aastat tagasi, on püsinud ning mõnel puhul on olukord võtnud isegi tõsisema pöörde. Sõnavabadusega seotud olukord on Türgis oluliselt halvenenud, eelkõige terrorismisüüdistustega vahistatud ajakirjanike ning väga paljude meediakanalite sulgemise tõttu. Lääne-Balkanis on jätkunud põhjendamatud sekkumised riigi ringhäälingu töösse, massiteabevahendite läbipaistmatu rahastamine ning ajakirjanike heidutamine. Probleemide lahendamiseks otsustas komisjon Speak Up! konverentside toel piirkonnas kasutusele võtta uue nn meediapäevade kontseptsiooni, et laiendada massiteabevahenditega seotud probleemide spektrit kaugemale sõnavabadusest kui sellisest ning käsitleda meediaturu toimimise, konkurentsimoonutuste ning seotud küsimuste ja finants- ja reklaamiturgudega seotud küsimusi.

Endiselt tekitab muret diskrimineerimine ja vaenulikkus haavatavate rühmade suhtes, muu hulgas seksuaalse sättumuse või soolise identiteedi alusel. Tuleb pingutada, et tagada naiste ja meeste võrdsus, sealhulgas leida lahendus soopõhisele ja koduvägivallale, ning tagada naistele võrdsed võimalused, eelkõige tööturul. Tugevdada tuleb lapse õiguste kaitset, sealhulgas arendada lastekaitse süsteeme ja tõhustada puuetega inimeste toetamise poliitikat. Romade keeruline olukord on laias laastus samaks jäänud, eelkõige Lääne-Balkanis, kus nad on endiselt diskrimineerimise ja sotsiaalse tõrjutuse ohvrid. Kõigis laienemisprotsessis osalevates riikides on paigas poliitiline raamistik romade lõimimiseks, kuid valitsused peavad tõhustama pingutusi olemasolevate kohustuste täitmiseks ning valitsuse ja kohaliku tasandil vajalike ressursside eraldamiseks.

Isikuandmete tõhus kaitse ning tugevad süsteemid menetlusõiguste tagamiseks on siiani paljudes laienemisprotsessis osalevates riikides jäänud täielikult lõpule viimata.

c) Ränne

Rändekriis on viimasel aastal olnud poliitilise päevakorra üks olulisemaid küsimusi. Selle strateegiline tähtsus laienemispoliitika kontekstis on piirkonnas jätkuvalt ilmne. EL on reageerinud terviklikult ja õigusi austavalt. Lääne-Balkani rändekoridori tõhus sulgemine

asjaomaste riikide poolt ning ELi ja Türgi 18. märtsi ühisavaldus avaldasid kohapeal selget mõju, kuna ebaseaduslike rändajate ja varjupaigaotsijate arv langes Kreeka saartel oluliselt – keskmiselt mõnest tuhandest päevas vähem kui sajani. Sellega kaasnes meres uppumisjuhtude järsk vähenemine. Türgi teeb jätkuvalt suuri jõupingutusi, et pakkuda varju rohkem kui 2,7 miljonile pagulasele eelkõige Süüriast ja Iraagist, muu hulgas on laiendatud ajutist kaitset käsitlevaid õigusakte ning antud pääs tööturule. Samuti on tugevdatud piirivalvet ja tõstetud patrullide arvu maa- ja merepiiril. Kiiresti on ellu kutsutud ELi Türgi jaoks mõeldud pagulasrahastu, mis pakub abivajajatele reaalselt tuge. Rahastu kaudu on praeguseks eraldatud 2,2 miljardit eurot, millest 1,2 miljardit eurot on kaetud lepingutega ja 677 miljonit eurot on välja makstud. Serbia ja endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik on oluliselt kaasa aidanud rändevoogude juhtimisele. Alates 2015. aasta suvest on need kaks kõige rohkem mõjutatud Lääne-Balkani riiki saanud ELi humanitaarabi ja täiendavat abi ühinemiseelse abi rahastamisvahendi kaudu, mis toetab nende kiiduväärset ja konstruktiivset tegevust pagulaste ja rändajate abistamisel oma territooriumil.

Migrandid püüavad siiski endiselt jõuda sihtkohtadesse Euroopas. Mõned laienemisprotsessis osalevad riigid on pidanud kiiresti muutma oma õiguslikku ja institutsionaalset raamistikku ning taristuid, et rändekriisiga hakkama saada. Haldus- ja täitevsuutlikkus – eelkõige kriisiolukordadega seoses – vajab kõigis riikides täiendavat tuge. Endiselt on vajalikud politsei ja kohtu meetmed rändajatega kaubitsejate vastu, kaasa arvatud ennetav koostöö ja infovahetus partnerriikidega.

Juurutatakse täiendavaid abinõusid, et leevendada migratsiooni survet Euroopa Liidule ja ka laienemisprotsessis osalevatele riikidele. Lisaks Türgi pagulasrahastule aitavad *Süüria kriisile reageerimiseks loodud Euroopa Liidu piirkondlik usaldusfond* ja rändekokkulepped Jordaania ja Liibanoniga pakkuda Süüria pagulastele haridust ja tööd ning parandada nende heaolu ja elus esinevaid võimalusi ilma piirkonnast lahkumata. Lääne-Balkani jaoks on samuti käivitatud spetsiaalsed toetusmeetmed ja humanitaarabi.

Viie laienemisprotsessis osaleva riigi kodanikud saavad praegu ELis reisides kasutada viisanõude kaotamisega loodud võimalusi. Türgi ja Kosovo* on teinud olulisi edusamme viisanõude kaotamise tegevuskava nõuete täitmisel 2016. aastal, mis on võimaldanud komisjonil teha nõukogule ja Euroopa Liidule ettepaneku tühistada viisanõue nendele riikidele kohe, kui ülejäänud kriteeriumid on täidetud.

d) Demokraatlike institutsioonide toimimine ja avaliku halduse reform

Demokraatlike institutsioonide nõuetekohane toimimine on mitmes riigis üks peamistest proovikividest. Rahvuslike parlamentide keskne roll demokraatias peab saama poliitilise kultuuri osaks. Türgis oli riigipöördekatse vahetu rünnak riigi demokraatlikult valitud institutsioonide kui selliste vastu. Arvestades demokraatlike institutsioonide vastase ohu tõsidust oli kiire reageerimine ähvardusele seaduspärane.

Sellegipoolest on alates riigipöördekatsest võetud meetmete mastaapsus ja kollektiivsus tõstatanud mitmeid tõsisemaid küsimusi. Väga suurt muret teeb ka maikuus aset leidnud paljudelt parlamendiliikmetelt immuunsuse äravõtmine.

Lääne-Balkanis takistavad parlamentide tööd sageli ka boikotid. Kuigi mõned boikotid on leidnud lahenduse, püsib lõhestav poliitiline kultuur. Juulis endises Jugoslaavia Makedoonia

* Kõnealune määratlus ei piira staatust käsitlevaid seisukohti ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244/1999 ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusega Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta.

vabariigis saavutatud kokkulepe eelmise aasta Pržino lepingu täitmiseks on aluseks, mille najal peetakse erakorralised parlamendivalimised 2016. aasta detsembris. Parlamendi tegevuse boikottimine ja takistamine opositsiooni poolt on jätkunud Kosovos, kusjuures esinenud on ka vägivalda. Parlamentaarsed järelevalvet õõnestab sageli ebapiisav valitsussektori aruandlus, nõrk parlamendikomisjonide ülesehitus ning kiirmenetluste liigne kasutamine. Ehkki valimiste läbiviimisel ei ole üldiselt suuremaid vahejuhtumeid esinenud, on siiski olulisi puudujääke, muu hulgas seoses valimiste haldamise ja meedia tegevusse sekkumisega, mis on mõjutanud valimistele eelnenud ja valimiste enda protsessi terviklikkust üldiselt. Valimisi nähakse endiselt sageli vahendina haarata poliitiline kontroll administratsiooni üle laiemalt, sealhulgas sõltumatute institutsioonide üle.

Edu **avaliku halduse reformiga** seoses on olnud ebaühtlane. Türgis vajab hindamist hiljutise vallandamislaine mõju avaliku halduse professionaalsusele ja tõhususele. Enamik Lääne-Balkani riike on teinud edusamme avaliku halduse reformistrateegiate ja riigi rahandusjuhtimise reformikavade vastuvõtmisel, kuid vaja on ka tagada nende elluviimine ja jätkusuutlikkus pikas perspektiivis. Riigiametite politiseerimine on endiselt murekoht. Olenemata tänapäevastest riigiteenistust reguleerivatest õigusaktidest tehakse pidevalt erandeid, eelkõige juhtivate riigiametnike ametisse nimetamisel ja tagasi kutsumisel. Poliitiliste otsuste ja õigusloome kvaliteet ei vasta ELi parema õigusloome eesmärkidele. Õigusaktid, riiklik poliitika ja suured investeeringud valmistatakse sageli ette ilma piisavate mõjuhindanguteta ning sisemise ja avaliku aruteluta.

Enamikus riikides on riigihalduse ülesehitus keeruline ning ei taga piisavat aruandluskohustust. Paremini tuleb tagada kodanike õigus heale haldusele, juurdepääs teabele ja haldusõigusmõistmisele. E-valitsuse teenuste juurutamine on esmatähtis kui peamine tegur läbipaistvuse, kiiruse ja järjekindluse tagamiseks avalike teenuste osutamisel. Mitu riiki on teinud edusamme ajakohaste üldisi haldusmenetlusi reguleerivate seaduste vastuvõtmisel, kuid õiguskindlust on võimalik tagada üksnes siis, kui vastuolulised spetsiaalsed haldusmenetlused valdkondlikest õigusaktidest kõrvaldatakse. Riigid peavad leidma sobiva tasakaalu keskvalitsuste, piirkondlike ja kohalike valitsuste vahel, mis toetab reformide elluviimist ja kodanikele teenuste osutamist kõige paremini.

e) Majandus

Lääne-Balkanis on majandusolukord järk-järgult paranenud, majanduskasv on olnud tugevam, investeeringuid on tulnud juurde ning erasektoris on loodud rohkem töökohti. Kõik laienemisprotsessis osalevad riigid seisavad siiski silmitsi suurte struktuuriliste ja sotsiaalsete proovikividega, arvestades avaliku halduse ebatõhusust ja suurt tööpuudust. Eriti murettekitav on noorte suur tööpuudus. Täiustada on vaja taristuid ja haridussüsteemi. Riigivõla suurenemine võrreldes SKPga on piirkonnas hakanud aeglustuma ning mõnes riigis võib see tänu eelarve konsolideerimisele isegi peatuda.

Atraktiivsete tööpakkumiste puudumine kodus sunnib paljusid välja rändama. Samas ei soodusta suured rahasaadetised välismaalt inimeste tööotsinguid riigi sees.

ELi majanduse juhtimise toetamise raamistiku kontekstis kutsutakse kõiki kandidaatriike ja võimalikke kandidaate esitama iga-aastase majandusreformi kava (ERP). ERPs esitatakse keskmise pikkusega perioodi makromajanduslik prognoos ja eelarve järgmiseks kolmeks aastaks, samuti loetelu prioriteetsetest struktuurireformi meetmetest, mille eesmärk on tõsta konkurentsivõimet ja kaasavat kasvu. ERP protsess on aidanud koondada valitsuste tähelepanu vajadusele viia ellu kiireloomulised struktuurireformid ja parandada koordineerimist. Samas tuleb reformimiskatsete reaalselt mõju inimeste elule veel oodata.

Rõhutada tuleb sidusrühmade teadlikkust tegevussuunistest ning nende elluviimisele pühendumust.

EL ja Türgi on liikunud edasi ettevalmistustega läbirääkimiseks ELi ja Türgi tolliliidu ajakohastamise ja laiendamise üle, millel on märkimisväärne seni kasutamata potentsiaal. Komisjon töötab välja läbirääkimiste direktiivi projekti, mis esitatakse 2016. aasta lõpuks.

Mitmes riigis mõjutavad investeerimiskliimat ebasoodsalt õigusriigi jätkuvad puudujäägid ning märgid riigi kaaperdamisest, eelkõige sõltumatute ja tõhusate kohtusüsteemide osas, samuti konkurentsireeglite ebaühtlane rakendamine, nõrk riigi finantsjuhtimine ning sagedased muutused lubades ja maksudes, mis võimendavad korruptsiooni ohtu. Eriti suur on see probleem Lääne-Balkanis, arvestades äriühingute üldjuhtimise raamistiku puudujääke, väikseid ja killustunud koduturge, lõpuleviimata erastamisprotsessi ning piiratud piirkondliku kaubanduse integratsiooni. Türgis on majanduskasv paranenud, kuid ettevõtluskeskkond on seejuures halvenenud ning majanduse muudab haavatavaks rahaline ebakindlus, rahvusvaheliste investorite usalduse kõikumine ning jätkuvad poliitilised riskid. Halvenev julgeolekuolukord on viinud turismisektori kokkukuivamiseni.

Arvestades õigusriigi mõju majanduse juhtimisele, pöörab komisjon erilist tähelepanu nende kahe ühinemisprotsessi samba vahelistele seostele.

f) Piirkondlik koostöö

Hoog, mida andis Lääne-Balkani kuue riigi algatus, eelkõige ELi ühenduvuse tegevuskava ja Berliini protsessi osas, on toetanud piirkondliku koostöö kasvu ning seeläbi poliitilist stabiilsust ja majanduslikke võimalusi. Tänu varasemate tippkohtumiste tulemustele oldi 2016. aasta juuli Pariisi tippkohtumisel tunnistajaks edusammudele ühenduvuse tegevuskavas, muu hulgas on saavutatud kokkulepe piirkondliku elektrituru loomiseks ning suurema tähelepanu pööramiseks energiatõhususele ning taastuenergia laialdasemale kasutuselevõtule. Stabiilsust ja koostööd edendasid jätkuvalt piirkondlikud algatused nagu Kagu-Euroopa koostööprotsess. Riigid hakkasid koostööd tegema uutes valdkondades, eelkõige piirkondliku noorte koostööameti loomise kaudu ning lepingu alusel uue katseprojekti käivitamist noorte riigiametnike vahetamiseks. Lääne-Balkani riigid on samuti kokku leppinud kaubanduse lihtsustamise meetmetes ning asunud välja töötama meetmeid, et piirkonna kaubandust veelgi liberaliseerida. Lõppkokkuvõttes mõõdetakse koostöö edukust kohapealsete ühenduvusprojektide elluviimisega. Nüüd on väga oluline teha tööd, et muuta vahetud eelised kodanikele tegelikult tajutavaks. Transpordi- ja energiaprojektide vallas tuleb 2015. aastal kuue Lääne-Balkani riigi tippkohtumisel Viinis kokkulepitud ühenduvuse reformi meetmete rakendamist kiirendada.

Heanaaberlikud suhted ja piirkondlik koostöö on stabiliseerimis- ja assotsieerimis- ning laienemisprotsesside olulised suunad. Nii kahepoolset kui ka piirkonna tasandil ollakse pidevas ühenduses ja tehakse koostööd, sama tehakse sellistes tundlikes valdkondades nagu sõjaroimad, kadunuks jäänud inimesed, pagulaste naasmine, organiseeritud kuritegevus ja politsei koostöö. Heanaaberlikke suhteid tugevdatakse erinevate piirkondlike algatuste kaudu. Samal ajal on hädavajalik vastutustundlikum poliitiline juhtimine ning jõupingutuste suurendamine leppimiseks, et edendada stabiilsust ja luua keskkond, milles mineviku pärandist üle saada. Vältida tuleks avaldusi, millel on negatiivne mõju heanaaberlikele suhetele.

Täiendavaid jõupingutusi on vaja, et lahendada kahepoolsed vaidlused laienemisprotsessis osalevate riikide vahel ja vaidlused liikmesriikidega. Asjasse segatud pooled peavad

lahendama kahepoolsed probleemid võimalikult ruttu, et need ei hakkaks ühinemisprotsessi pidurdama, ning aluseks tuleb võtta seatud tingimused. Selles osas on tulemused olnud piiratud. Serbia ja Kosovo vaheliste suhete normaliseerumist tuleb tagant kiirendada. Mis puutub endisesse Jugoslaavia Makedoonia vabariiki, siis on ülimalt oluline säilitada heanaaberlikud suhted, sealhulgas pidada ÜRO egiidi all läbirääkimisi vastastikku aktsepteeritava lahenduse leidmiseks nn nimeküsimusele. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni juhitud läbirääkimised olukorra lahendamiseks Küproses oleksid äärmiselt teretulnud. Edasimineku võimaldamiseks peab Türgi täitma kohustuse täita täiel määral lisaprotokolli ning teha edusamme, et normaliseerida suhted Küprose Vabariigiga. See võib anda ühinemisprotsessile uut hoogu. Komisjon kutsub samuti üles hoiduma igasugustest ähvardustest, pingete tekitamisest või tegevusest, mis kahjustab heanaaberlikke suhteid ja vaidluste rahumeelset lahendamist. Komisjon rõhutab, et kõigil ELi liikmesriikidel on suveräänsed õigused. See tähendab muu hulgas õigust sõlmida kahepoolseid lepinguid, uurida ning kasutada loodusvarasid vastavalt ELi õigustikule ja rahvusvahelisele õigusele, sealhulgas ÜRO mereõiguse konventsioonile.

III. LAIENEMISPAKETI KOHANDAMINE

a) Kohandatud aruandlusmetoodika juurutamine uutes valdkondades

2015. aastal viis komisjon sisse mitu muudatust aruandlusmetoodikasse. Eesmärk oli parandada hinnangute täpsust ning paketi kasutamist teabeallikana ja juhisenäidatena kõigile sidusrühmadele ning tagada laienemisprotsessi suurem läbipaistvus, näidates selgemini ära riikide asendi üldises pildis. Aruanded keskenduvad enam hetkeseisule, et näidata selgemalt riikide positsiooni ühinemiskriteeriumide täitmise ettevalmistustes, need pakuvad konkreetsemaid juhiseid, millele riigid peaksid järgmisel aastal keskenduma, ning sisaldavad ühtlustatud aruandlus- ja hindamisskaalasid, mis võimaldavad riike vahetult võrrelda. Need muudatused peegeldavad selgemini seda, et Euroopa pingutused laienemisprotsessis osalevate riikide integreerimisel peaksid hõlmama stabiilset ja põhjalikku poliitiliste ja majanduslike reformide protsessi ning neid ei tohiks pidada kitsasteks tehnilisteks läbirääkimisteks.

Kohandatud käsitlusviisi on 2016. aastal veelgi laiendatud võrreldes 2015. aastal hõlmatud pilootvaldkondadega¹. Lisatud on valdkonnad, mis on seotud majandusarenguga (kaupade vaba liikumine, konkurents, transport, energia), ning samuti teatavad 24. peatüki alla kuuluvad valdkonnad (ränne, piirikontroll, varjupaiga andmine, terrorismivastane võitlus) ning keskkond ja kliimamuutused. Metoodika järkjärgulisel laiendamisel võetakse arvesse vajadust tagada reformide õige järjekord ning jätkuv vajadus keskenduda põhialustele. 2018. aastal ootab metoodikat ees uus laiendamine.

Ühtlustatud hindamisskaalad suurendasid aruannete läbipaistvust ja võrreldavust. Täpsemate tulemuste saamiseks on hetkeseisu hindamist veelgi peenhäälestatud, kasutades vajaduse korral kahe olemasoleva tasandi vahelisi vaheetappe.

b) Majanduskriteeriumide aruandluse läbivaatamine

¹ Õigusriik ja põhiõigused (kohtusüsteemi toimimine, korruptsioon, organiseeritud kuritegevus, sõnavabadus), majanduskriteeriumid, avaliku halduse reform ja nende põhialustega tihedalt seotud kolm peatükki (riigihanked, statistika, finantskontroll).

Eelmisel aastal muudetud majanduskriteeriumide aruandlusele toetudes on komisjon veelgi viimistlenud metoodikat ning kohandanud alakriteeriume, mida kaks majanduslikku ühinemiskriteeriumi sisaldavad. Kohandamise eesmärk on tagada, et laienemisprotsessis osalevad riigid on majanduslikult tugevad ning liikmeks saades annavad panuse ELi konkurentsivõimesse ja stabiilsusesse.

Läbivaadatud alakriteeriumides tuuakse välja praegu laienemisprotsessis osalevate riikide peamised majanduslikud puudujäägid, näiteks nende nõrk ettevõtluskeskkond piiratud võimalustega leida rahastamisallikaid, tööpuuduse kõrge määr, viletsad haridusnäitajad, madal innovatsioon ja piirkondlik ühenduvus. Need võimaldavad turgude toimimise puudujääke ja konkurentsivõime nõrkust sihipärasemalt analüüsida. Uus rõhuasetus on ühtlasi paremini kooskõlas ERPga ja aitab seega kaasa selgemate suuniste loomisele laienemisprotsessis osalevate riikide jaoks, et kasutada ELiga lõimumise eeliseid paremini juba enne ühinemist ning lõppkokkuvõttes täita majanduskriteeriumid.

c) Sügisest kevadeni – uus pakettide kalender

Komisjon kavatseb viia iga-aastase laienemispaketi vastuvõtmise aja tavaks kujunenud sügisest kevadesse. See tähendab, et uus pakett ei võeta vastu mitte 2017. aasta oktoobris-novembris, vaid kevadel 2018. Järgnevad nõukogu järeldused saab seejärel vastu võtta juunis üldasjade nõukogus. Uus ajastus võimaldab komisjonil viia aruandlusperioodi kooskõlla kalendriaastaga, millel statistilised andmed tavapäraselt põhinevadki. Laienemisprotsessis osalevad riigid on sellesisulise ettepaneku juba mitu korda teinud.

Paketi uus ajastus võimaldab komisjonil ühtlasi ühtlustada paketi aruandlutsükli ERP tsükliga. See annab rohkem kaalu laienemispoliitika majanduslikele põhialustele, tagab parema kooskõla paketi ja ERP protsessi vahel ning parandab viimase nähtavust.

IV. JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Lähtudes eeltoodud analüüsist ja lisas toodud kokkuvõttest riikide kohta, esitab komisjon järgmised **järeldused ja soovitused**.

I

1. ELi laienemispoliitika on jätkuvalt strateegiline investering **rahusse, turvalisusse, jõukusse ja stabiilsusse** Euroopas. Lähtudes rangetest, kuid õiglastest tingimustest ning saavutatud tulemustest, on eesmärk viia ellu muutused ja moderniseerida partnerriike keskkonnas, mida võib lugeda üldiselt keeruliseks. Muutuste kaudu stabiilsuse saavutamine on ELi enda huvides.
2. Komisjoni keskendumine põhimõttele „**põhialused kõigepealt**“ on andnud kohapeal tulemusi ning reformiprotsessidega on üldiselt edasi liigutud, ehkki erineva kiirusega. Arvestades vajalike reformide keerukust, on tegemist pikaajalise protsessiga ning mitmes põhivaldkonnas on puudujäägid visad kaduma. Reformimist vajavad õigusriigi põhimõtete, põhiõiguste, demokraatlike institutsioonide ja avaliku halduse reformiga seotud valdkonnad, samuti majandus, ning valitud institutsioonid peavad tagama edasimineku oma kodanike huvides. Majandusreformid ja õigusriigi põhimõtete toetamine tagavad vastastikku tugevdavad eelised.

3. Koostöö Türgi ja Lääne-Balkaniga on olnud oluline osa **rändekriisiga** toimetulemisel, milles on konstruktiivset rolli mänginud mitu riiki. EL toetab kõige enam mõjutatud riike, eelkõige Türgit, nende pingutustes pagulasi ja sisserändajaid abistada ja kaitsta.
4. **Heanaaberlikud suhted ja piirkondlik koostöö** on laienemis- ning stabiliseerimis- ja assotsieerimisprotsesside olulised suunad. Vaja on täiendavaid jõupingutusi, et leida lahendus kahepoolsetele vaidlustele, mis ei tohi ühinemisprotsessi pidurdada. Kuue Lääne-Balkani riigi koostöö Lääne-Balkanis mängib selles kontekstis endiselt tähtsat rolli, muu hulgas Berliini protsessi kaudu.

II

5. **Türgi.** Türgi on Euroopa Liidu jaoks oluline partner. EL mõistis otsustavalt hukka 15. juuli nurjunud riigipöördekatse kui vahetu rünnaku demokraatlike põhimõtete vastu ja kinnitas oma täielikku toetust Türgi rahvale ja selle demokraatlikele institutsioonidele ning solidaarsust nendega. Pärast nurjunud riigipöördekatset kuulutas Türgi 20. juulil kolmeks kuuks kogu riigis välja erakorralise seisukorra. Seda on nüüd veel kolmeks kuuks pikendatud.

ELi-Türgi suhted seisavad silmitsi samade pikaajaliste võimaluste ja katsumustega nagu enne 15. juulit. Kuid pärast riigipöördekatset võetud kaugeleulatuvad meetmed süvendasid juba niigi mitmeid olulisi probleeme seoses põhiõiguste austamisega riigis, nimelt sõnavabadus, õigus õiglasele kohtupidamisele ning nõuetekohasele menetlusele. Lisaks on toimunud märgatav taandareng sõnavabaduse ja kohtusüsteemi toimimise osas. Üheks kõige põletavamaks proovikiviks on jäänud olukord kaguosas. Riik oli tunnistanud julgeolekuolukorra märkimisväärselt halvenemisele pärast Kurdi küsimuse lahendamise ebaõnnestumist 2015. aasta juulis ning langes mitme ulatusliku ja ohvriterikka terrorismiakti ohvriks, mille toimepanijateks peetakse PKKd ja Da'eshi. EL on rõhutanud, et terrorismivastased meetmed peavad olema proportsionaalsed ja inimõigusi austavad. Kurdi küsimuse poliitilise lahendamise protsess peab viivitamata uuesti algama. EL tunneb sügavat muret mitme Rahvademokraatliku Partei HDP parlamendisaidikust liikme vahistamise pärast, keda süüdistatakse terrorismi toetamises.

Arvestades alates juulist võetud meetmete ulatust ja kollektiivset iseloomu, on EL kutsunud Türgit kui kandidaatriiki üles järgima kõrgemaid õigusriigi ja põhiõiguste standardeid. Türgi ametivõimud on võtnud selles osas selged kohustused. Komisjon kutsub Türgit üles neid täielikult täitma, muu hulgas rahvusvahelise järelevalve teostamise kaudu kinnipidamiste, kohtupidamiste ja menetluste üle pärast riigipöördekatset. EL on pühendunud koostööle demokraatliku, kaasava ja stabiilse Türgiga, et lahendada meie mõlema ees seisvad probleemid. Siiski tuleb igas olukorras austada õigusriigi põhimõtteid, inimõigusi ja põhivabadusi ning riigi parlament ja kõik demokraatlikes institutsioonides esindatud jõud peavad saama oma põhiseaduslikku rolli täielikult täita. Mis puutub uuesti elluäratatud plaani esitada parlamendile surmanuhtluse taastamise eelnõu, siis tuleb EL meelde, et surmanuhtluse täielik keelustamine on ELi õigustiku põhielement ning keskne rahvusvaheline kohustus, mille Türgi on endale võtnud.

EL ja Türgi on süvendanud oma suhteid ühist huvi pakkuvates olulistes valdkondades, nagu lepitati kokku 29. novembri 2015. aasta ELi-Türgi tippkohtumisel. Aset on leidnud kõrgetasemelised poliitilised dialoogid ja kõrgetasemelised dialoogid energia- ja majandusküsimustes. Türgi jätkas väljapaistvate pingutuste tegemist, et pakkuda peavarju rohkem kui 2,7 miljonile pagulasele Süüriast ja Iraagist. Rändevalade koostöö ELiga kiirenes pärast 18. märtsi 2016. aasta ELi-Türgi avaldust. Koosmõjus muude võetud

meetmetega on järsult vähenenud uppumisjuhtumid merel ning nende pagulaste ja ebaseaduslike sisserändajate arv, kes lahkuvad Türgist Kreekasse. Türgi tegi eelmisel aasta märkimisväärseid edusamme viisanõude kaotamiseks kehtestatud tingimuste täitmisel. Komisjon tegi ettepaneku viisanõude tühistamiseks arusaamisega, et Türgi täidab seni täitmata ühinemiskriteeriumid. Ühinemisprotsessis avati veel kaks peatükki vastavalt 2015. aasta novembris ja 2016. aasta juunis. See hõlmab ettevalmistusi veel kolme peatüki avamiseks ning esmatähtsas 23. ja 24. peatükis sõelumisaruannete jooksvat ajakohastamist. Mõlemad pooled uurivad jätkuvalt võimalusi tolliliidu ajakohastamiseks. NATO, G20, OSCE ja Euroopa Nõukogu liikmena on Türgi aktiivne rahvusvaheline jõud. Türgi on jätkuvalt tegev rahvusvahelises koalitsioonis võitluses Da'eshi vastu ja on peamine partner piirkonnas.

Türgi peaks samuti käsitlema makromajanduse tasakaalunihkeid, viima läbi täiendavaid struktuurireforme ning parandama ettevõtluskeskkonda, eelkõige nurjunud riigipöördekatsele järgnevas tundlikus faasis.

Viimaseks – vastavalt varasematel aastatel korduvalt väljendatud nõukogu ja komisjoni seisukohtadele on hädavajalik, et Türgi täidaks kohustuse rakendada lisaprotokollis täies ulatuses ning teeks edusamme suhete normaliseerimiseks Küprose Vabariigiga. Komisjon tunneb heameelt, et pooled osalevad ÜRO juhitavates läbirääkimistes olukorra lahendamiseks. Praegu on tähtis läbirääkimistes edasist edu saavutada. Edu nimel on ülimalt tähtis, et Türgi võtaks kohustusi ja aitaks kaasa terviklahenduse konkreetsete tingimuste saavutamisele. EL on valmis aktsepteerima läbirääkimiste tingimusi vastavalt põhimõtetele, millel liit põhineb.

6. **Montenegro.** ELiga ühinemise läbirääkimistes on saavutatud edu. 2016. aasta parlamendivalimised toimusid oluliselt muudetud õigusraamistikus ning olid üldiselt osalusrohkemad ja läbipaistvamad. Õhustik oli konkurentsitihe ning seda iseloomustas üldine austus põhivabaduste vastu. Asjaomastelt riigi ametiasutustelt oodatakse, et nad uuriksid kiirelt ja läbipaistvalt väidetavaid menetluslikke rikkumisi, vahistamisi ning kahe mobiilsuhtlusplatvormi ajutist sulgemist. Õigusriiki puudutav õigusraamistik on suures osas täielik ning institutsiooniline ülesehitus paigas. Praegu on vaja, et kogu õigusriigil põhinev süsteem annaks rohkem tulemusi, eelkõige selleks, et saavutada suuremat edu võitluses korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastu. Õigusriigi põhimõtteid käsitlevate peatükkidega saavutatud edu, mida kinnitavad reaalsed tulemused eelkõige võitluses korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastu, määravad jätkuvalt kogu ühinemisläbirääkimiste tempo. Montenegro eelarvepositsioon on halvenenud ja kasvav riigivõlg seab ohtu eelarve jätkusuutlikkuse. Montenegro peab esmajärjekorras võtma meetmeid, et piirata praegusi kulutusi ning parandada maksude laekumist. Samuti tuleks vähendada tegureid, mis motiveerivad mitte töötama, arendada inimkapitali ja konkurentsivõimelist ekspordile orienteeritud tööstust. 2015. aasta detsembris sai Montenegro kutse NATOga ühinemiseks, mis on oluline verstapost.
7. **Serbia.** Pärast ennetähtaegseid parlamendivalimisi aprillis on Serbia uue valitsuse programmis Serbia ELiga ühinemine seatud prioriteediks. Serbia on selle eesmärgi saavutamiseks astunud suuri samme, tänu millele on avatud ühinemisläbirääkimiste esimesed neli peatükki, teiste seas õigusriigi põhimõtted ja suhete normaliseerumine Kosovoga. ELi ühinemisläbirääkimiste üldine tempo sõltub eriti nendes kahes valdkonnas saavutatavast jätkusuutlikust edust. Serbia peab süvendama dialoogi Kosovoga, muu hulgas täitma kõik kokkulepped. Komisjon ootab uute peatükkide avamist saabuval perioodil.

Majandusreformid annavad tulemusi ja neid on vaja jätkata, eriti oluliseks tuleb pidada riigi omanduses olevate äriühingute ja avalike teenuste ümberstruktureerimist. Serbia juhtiv roll piirkonnas on olulise tähtsusega, et parandada piirkondlikke sidemeid ja säilitada stabiilsus. Rändekriis on Serbiale mõju avaldanud ja riik on erinevatest rühmadest koosnevate migratsioonivoogude haldamisel mänginud aktiivset ja konstruktiivset rolli ning teinud koostööd nii naaber- kui ka liikmesriikidega.

8. **Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik.** Eelmine aasta oli üks pideva poliitilise kriisi aasta. Endiselt valmistab muret see, et riigi kaaperdamine mõjutab demokraatlikke institutsioone ja ühiskonna peamisi valdkondi. Riik peab täies ulatuses täitma Pržino kokkulepet, eelkõige tuleb tagada usaldusväärne valimisprotsess detsembris toimuvateks ennetähtaegseteks parlamendivalimisteks. Eriprokuröri pingutusi juriidilise vastutuse kehtestamiseks tuleb toetada ja parlament peab kehtestama ja sisustama poliitilise vastutuse pealtkuulamise ja selle sisu eest. Vaja on teha otsustavaid edusamme seoses konkreetsete prioriteetsete reformide elluviimisega. Säilitada tuleb makromajanduse stabiilsus ning kindlasti on vaja jõulisemalt kontrollida riigivõlga seonduvat ning parandada riigi kulutamise läbipaistvust ja teostamist. Juhindudes viimase aja edusammudest seoses usaldust suurendavate meetmetega Kreekas, on vaja astuda otsustavaid samme, et lahendada nn nimeküsimus. Rändekriis on riigile mõju avaldanud ning riik on teinud nii naaber- kui ka liikmesriikidega koostööd erinevatest rühmadest koosnevate migratsioonivoogude juhtimisel.

Viimase aja positiivsed sammud Pržino kokkuleppega seoses pakuvad poliitilistele liidritele reaalselt võimalust pikale veninud kriis lõpuks lahendada ja käsitleda süsteemseid küsimusi. Seda arvestades on komisjon valmis laiendama oma soovitusi avada ühinemisläbirääkimised endise Jugoslaavia Makedoonia vabariigiga. See sõltub siiski Pržino kokkuleppe täitmisel saavutatavatest edusammudest – eelkõige on vaja viia läbi usaldusväärsed parlamendivalimised ning saavutada olulist edu reformiprotsessi prioriteetide elluviimisel.

9. **Albaania.** Albaania on liikunud stabiilselt kõigi viie peamise prioriteedi saavutamise suunas, et avada ühinemisläbirääkimised. 2016. aasta juulis võeti vastu pöördelised põhiseaduse muudatused, mis käivitasid põhjaliku ja ulatusliku kohtusüsteemi reformiprotsessi. Protsess hõlmab ka kohtunike ja prokuröride sobivuse põhjalikku ümberhindamist. Avaliku halduse reformi elluviimine jätkub järjepidevalt. Jätkunud on töö saavutamaks edu korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastases võitluses ennetavate eeluurimiste, süüdistuste esitamise ja süüdimõistmistega kaudu. Põhiõigusi riigis üldjoontes austatakse.

Arvestades saavutatud edu peamiste prioriteetide täitmisel ning tingimusel, et kohtureform annab usaldusväärseid ja käegakatsutavaid tulemusi, eelkõige kohtunike ja prokuröride sobivuse ümberhindamise osas (*järelevalve*), soovib komisjon avada ühinemisläbirääkimised Albaaniaga.

10. **Bosnia ja Hertsegoviina.** Bosnia ja Hertsegoviina on täitnud prioriteedid, mis tulenevad riigi reformiprotsessist, eelkõige reformide tegevuskavast. Sellel alusel tegi nõukogu komisjonile ülesandeks valmistada ette arvamus ühinemisavalduse kohta. Olulised ELi-suunalised reformid peavad jätkuma, et leida lahendus sügavalt juurdunud struktuurilistele probleemidele, mis on takistanud riigi arengut, muu hulgas sotsiaalmajanduse valdkonnas. Õigusriigi põhimõtete ja avaliku halduse tugevdamine kooskõlas Euroopa standarditega valitsuse kõigil tasanditel, ning kõigi tasandite vaheline koostöö jäävad prioriteetideks. Vastuvõetud koordineerimismehhanism ELi küsimustes tuleb ellu viia, et riik saaks lahendada probleemid, millega see ELiga lõimumise

protsessis silmitsi seisab, muu hulgas seoses vajalike üleriigiliste strateegiate vastuvõtmine. 2016. aasta juulis viseeritud stabiliseerimis- ja assotsieerimislepinguga kohandamise protokoll vajab ratifitseerimist.

11. **Kosovo.** Komisjon tunneb heameelt 1. aprillil 2016 jõustunud stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingu üle, milles nähakse ette üldine raamistik tihedamateks poliitilisteks ja majanduslikeks suheteks ELi ja Kosovo vahel. Kosovo on astunud olulisi samme viisanõude kaotamise tingimuste täitmisel, mis võimaldas komisjonil esitada mais 2016 ametliku ettepaneku tühistada viisanõue, tingimusel et kaks järelejäänud kriteeriumi – piirilepingu ratifitseerimine Montenegroga ning organiseeritud kuritegevuse ja korruptsiooni vastase võitluse tugevdamine – täidetakse. Parlamendi tööd mõjutas negatiivselt eri parteide sihipärane vastuseis.

Poliitikud peavad leidma viisi, kuidas pikaleveninud poliitiline patiseis lahendada ning rajada teed erinevate eesisevate reformidega seotud katsumustega hakkama saamiseks, eelkõige õigusriigi põhimõttega seoses ja seoses vajadusega viia läbi struktuurilised majandusreformid, et leida lahendus kõrgele tööpuuduse määrale. Välja on töötatud Euroopa reformikava, mis abistab stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingu elluviimist. Kosovo on täitnud ülejäänud rahvusvahelised kohustused seoses erikolleeegiumide ja eriprokuratuuri loomisega, et uurida väidetavalt Kosovo konflikti käigus toime pandud rahvusvahelisi kuritegusid. EULEXi mandaati on pikendatud juunini 2018. Kosovo peab süvendama dialoogi Serbiaga, muu hulgas täitma kõik kokkulepped.

V. LISAD

1. Kokkuvõtted aruannete leidudest
2. Põhistatistika

1. LISA. Kokkuvõtted aruannete leidudest

Türgi

15. juuli sõjalise riigipöördekatse tagajärjel hukkus 241 ja sai haavata 2196 inimest. Türgi valitsusel õnnestus kõigi Türgi poliitiliste jõudude ja rahva toel riigipöördekatse maha suruda. Juba 16. juulil toimus Türgi Suure Rahvuskogu sümboolne eriistung, millel võeti vastu kõigi parlamendis esindatud parteide heakskiidetud avaldus. Valitsus süüdistas riigipöördekatse korraldamises Güleni liikumist.

EL mõistis riigipöördekatse kui otsese rünnaku Türgi demokraatia vastu kohe otsustavalt hukka ning kordas, et toetab täielikult riigi demokraatlikke institutsioone.

20. juulil kuulutati Türgis välja üleriigiline erakorraline seisukord kolmeks kuuks, mida 3. oktoobril veel kolme kuu võrra pikendati. Dekreediga kehtestati olulised seadusandlikud muudatused. Türgi teavitas Euroopa Nõukogu, et teeb erandi kohustusest tagada mitmeid põhiõigusi, mida kaitseb Euroopa inimõiguste konventsioon. Pärast riigipöördekatset leidsid aset väga ulatuslikud töösuhte peatamised ja ametist tagandamised, vahistamised ja kinnipidamised seoses väidetavate sidemetega Güleni liikumisega ja riigipöördekatsetes osalemisega. Meetmed mõjutasid kõiki ühiskonnakihte, kuid eriti kohtunikke, politseinikke, sandarmeid, sõjaväelasi, riigiametnikke, kohalikke omavalitsusi, teadlaskonda, õpetajaid, juriste, ajakirjanikke ja ärimehi. Mitmed institutsioonid ja eraettevõtted suleti, nende varad arestiti või anti üle riigiasutustele.

Riigipöördekatsele järgnenud meetmete ajal kutsus EL võime üles järgima kõrgeimaid õigusriigi ja põhiõiguste standardeid. Riigiametnike ja riigi vahel peab eksisteerima usalduslik ja lojaalne suhe ning selle tagamiseks võib võtta meetmeid, kuid igasugused väited rikkumiste kohta tuleb alati kindlaks teha läbipaistvas menetluses. Isiku kriminaalvastutust on võimalik kindlaks teha üksnes juhul, kui austatakse täielikult võimude lahusust, kohtute täielikku sõltumatust ning iga üksikisiku õigust õiglasele kohtupidamisele, kaasa arvatud õigust valida endale kaitsja. Türgi peaks tagama, et meetmeid võetakse üksnes rangelt hädavajalikus ulatuses, nii nagu seda olukord tingib, ning et alati järgitakse vajalikkuse ja proportsionaalsuse põhimõtteid. Erakorralise seisukorra ajal võetud meetmeid uurib Euroopa Nõukogu. Türgi peaks viivitamata käsitlema Euroopa Nõukogu inimõigusvoliniku soovitusi 2016. aasta oktoobrist.

Mis puutub **poliitilistesse kriteeriumidesse**, siis enne riigipöördekatset arutas parlament keerulist seadusandlikku tegevuskava, et viia ellu kaugeleulatuv 2016. aasta valitsusreformi kava ning täita viisanõude kaotamisega seotud tingimused. Kuid mitmed õigusaktid seoses õigusriigi põhimõtete ja põhiõigustega ei olnud kooskõlas Euroopa standarditega, näiteks andmekaitseseadus. Seadusandliku kogu tööd takistasid poliitilised vastasseisud. Mais vastuvõetud seadus, milles lubati tühistada paljude saadikute immunitet, ning järgnenud Rahvademokraatliku Partei HDP parlamendis esindatud liikmete, teiste seas kahe aseesimehe kinnipidamised ja vahistamised novembris tekitavad tõsist muret.

Üheks kõige põletavamaks proovikiviks riigi jaoks jäi olukord kaguosas. Türgi oli tunnistanud julgeolekuolukorra märkimisväärsele halvenemisele pärast Kurdi küsimuse lahendamise ebaõnnestumist 2015. aasta juulis ning langes mitme ulatusliku ja ohvririkka terrorismiakti ohvriks, mille toimepanijateks peetakse PKKd ja Da'eshi. Võimud viisid läbi ulatusliku terrorismivastase julgeolekukampaania siiani ELi terroristlike organisatsioonide nimekirjas oleva Kurdi Tööpartei (PKK) vastu. Üha tihedamini tuli teateid inimõiguste raskete rikkumiste ning julgeolekujõudude ebaproportsionaalse jõukasutamise kohta riigi kaguosas. Paljude kaguosa valitud esindajate ja omavalitsusametnike volitused peatati, neid kõrvaldati ametist või vahistati terrorismiga seotud süüdistustega, mõnede puhul kohaldati

riigipöördekatse järgseid erakorralise seisukorra dekreete. Terrorismivastased meetmed peavad siiski olema proportsionaalsed ja inimõigusi austavad. Ainus tee edasi on lahendada Kurdi küsimus poliitilises protsessis; leppimine ja ülesehitus on samuti saamaks olulisteks küsimusteks, millega võimud peavad tegelema.

Kodanikuühiskond tegi kõik võimaliku, et jääda aktiivseks ja avalikku ellu kaasatuks. Sõltumatud kodanikuühiskonna organisatsioonid osalevad seadusloomes ja poliitikas harva. Mõned esindajad, teiste seas inimõiguste kaitsjad, on kinni peetud ning on usaldusväärseid teateid heidutamisest. Riigipöördekatse järel valitsuse võetud meetmete osana suleti paljud organisatsioonid väidetavate sidemete tõttu Güleni liikumisega.

Avaliku halduse reformi vallas on Türgi mõõdukalt ette valmistunud, olles näidanud pühendumust avatud ja reageerivale haldusele. Kuid avalike teenuste ja inimressursside juhtimise osas on toimunud taandareng, eelkõige pärast riigipöördekatset. Praegu ei ole veel teada, milline on riigipöördekatse järel võetud meetmete struktuurne mõju riigiametite toimimisele.

Türgi kohtusüsteem on varases valmidusstaadiumis / on teinud mõningaid ettevalmistusi. Möödunud aastal esines taandarengut, eelkõige kohtusüsteemi sõltumatuse osas. Ulatuslikud muutused kohtute ülesehituses ja koosseisudes teevad tõsist muret ja ei ole kooskõlas euroopalike väärtustega. Kohtunikke ja süüdistajaid tagandati jätkuvalt ametist ja mõnikord vahistati süüdistatuna salasepitsustes Güleni liikumisega. Olukord halvenes veelgi pärast juulikuist riigipöördekatset, kui viiendik kohtunikest ja prokuröridest vallandati ning nende varad külmutati. Kohtusüsteem peab toimima keskkonnas, mis võimaldab täita ülesandeid sõltumatult ja erapooletult, kusjuures täitev- ja seadusandlik võim peavad täielikult austama võimude lahususe põhimõtet. Erakorralises seisukorras pikendas Türgi veelgi teatavate süüdistuste korral kohtueelset kinnipidamisaega 30 päevani ilma võimaluseta kohtuniku ette astuda, mis ei vasta Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikale, kuid mida rakendatakse suure osa kohtusüsteemi suhtes.

Riik on teataval määral valmistunud ette korruptsioonivastaseks võitluseks. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Uue strateegia ja korruptsioonivastase tegevusplaani vastuvõtmine on samm edasi, ehkki selle kohaldamisala on üsna piiratud. Õigusraamistikus on endiselt suured puudujäägid ning täitevvõimu mõju juurdlusele ja süüdistusele olulistes korruptsioonijuhtumites on endiselt suur probleem. Korruptsiooni tajutakse endiselt kõrgena.

Türgi on teataval määral valmistunud ette organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks. Institutsioonide võimekus on paranenud ning vastu on võetud uued strateegiad ja tegevusplaanid. Statistika lõplike süüdimõistmistest ning muude tähtsate näitajate kohta siiski puudub. Finantsjuurdlused on alakasutatud. Ennetavat varade külmutamist rakendatakse harva ning varade konfiskeerimist esineb vähestel juhtudel. Terrorismivastases võitluses on paigas ulatuslik õigusraamistik terrorismi rahastamise kohta. Terrorismivastane seadus ei vasta ELi *õigustikule* kohaldamisala ja määratluste osas ning selle kohaldamine tõstatab tõsiseid küsimusi põhiõiguste osas. Nii kriminaal- kui ka terrorismivastased õigusaktid tuleks viia vastavusse Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga ilma vähendamata Türgi suutlikkust terrorismi vastu võidelda. Proportsionaalsuse põhimõtet tuleb praktikas järgida.

Türgi õigusraamistik sisaldab üldisi garantiisid inim- ja põhiõiguste austamise kohta, kuid neid tuleb täiustada. Euroopa inimõiguste konventsioonist ja Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast tulenevate õiguste jõustamine ei ole veel tagatud. Vahetult riigipöördekatse nurjumise järel pandi väidetavalt toime piinamise ja väärkohtlemise keelu ning menetlusõiguste raskeid rikkumisi. Sellegipoolest peavad kõik võetavad meetmed vastama proportsionaalsuse põhimõttele ja austama inimõigusi. Türgi uus inimõiguste ja

võrdõiguslikkuse institutsiooni seadus on samm õiges suunas. See sisaldab sätteid erinevatel alustel diskrimineerimise keelustamise kohta, ehkki seksuaalset sättumust ei ole eraldi välja toodud. Endiselt on jäänud vajadus võtta vastu täielikult kõikehõlmav seadus diskrimineerimise vastu võitlemiseks. Inimõigusjuhtumite osas eksisteerib õiguslik vaakum, kuna uus riiklik inimõiguste ja võrdõiguslikkuse institutsioon on siiani loomata. Piisav kaitse tuleb tagada kõige haavatavamate gruppide ja vähemustesse kuuluvate isikute õigustele. Soopõhine vägivald, diskrimineerimine, vähemuste vastased vihakõned, vihakuriteod ning lesbide, geide, bi- ja transseksuaalsete ja mõlemasooliste (LGBTI) isikute vastu tekitavad jätkuvalt tõsist muret.

Möödunud aastal esines suuri tagasiminekuid sõnavabaduse osas. Seaduse, eelkõige riikliku julgeoleku ja terrorismivastaste sätete valikulisel ja juhuslikul kohaldamisel on negatiivne mõju sõnavabadusele. Tõsist muret tekitavad käimasolevad ja uued protsessid ajakirjanike, kirjanike ja sotsiaalmeedia kasutajate vastu, akrediteeringute tühistamine, ajakirjanike sagedased vahistamised ning mitmete meediaväljundite sulgemine pärast juulikuist riigipöördekatset. Kogunemisvabadust piiratakse endiselt liigselt nii seadustes kui ka praktikas.

Türgi on väljendanud jätkuvalt toetust Küprose küsimusele lahendamise leidmiseks peetavatele läbirääkimistele kahe kogukonna vahel ning ÜRO peasekretäri erinõuniku jõupingutustele. Türgi pühendumus ja konkreetne panus terviklahenduse saavutamiseks on ülimalt tähtis. Türgi ei ole siiski täitnud võetud kohustust tagada assotsieerimislepingu lisaprotokolli täielik ja mittediskrimineeriv rakendamine ja ei ole kaotanud kõiki takistusi kaupade vabale liikumisele, muu hulgas piiranguid otsesele transpordiühendusele Küprosega. Edusamme ei ole saavutatud kahepoolsete suhete normaliseerimisel Küprose Vabariigiga. Järeldused Türgi kohta, mille nõukogu (üldküsimused ja välissuhted) võttis vastu 11. detsembril 2006 ja mille kiitis heaks Euroopa Ülemkogu detsembris 2006, jäävad jõusse. Nendes nähakse ette, et läbirääkimisi kaheksa peatüki üle² ei avata seoses Türgi piirangutega Küprose Vabariigile ning ajutiselt ei suleta ühtegi peatükki, kuni komisjon kinnitab, et Türgi on täielikult täitnud assotsieerimislepingu lisaprotokolli tingimused.

Türgi peab sõnaselgelt võtma kohustuse järgida heanaaberlikke suhteid, rahvusvahelisi lepinguid ja vaidluste rahumeelset lahendamist vastavalt ÜRO hartale, vajadusel õigusega pöörduda Rahvusvahelisse Kohtusse. Selles kontekstis on EL taas väljendanud tõsist muret ja kutsub Türgit üles hoiduma igasugustest ähvardustest või tegevustest liikmesriikide vastu, pingete tekitamisest või tegevusest, mis kahjustab heanaaberlikke suhteid ja vaidluste rahumeelset lahendamist.

Majanduskriteeriumide osas on Türgi majandus arenenud ning seda võib pidada toimivaks turumajanduseks. Suur välisdefitsiit muudab Türgi majanduse siiski haavatavaks rahalise ebakindluse, globaalsete investorite meeleolude ja poliitiliste riskide suhtes. Keskpank kärpis intressimäärasid, ehkki inflatsioon püsis kõrgemal ametlikust sihtarvust. Ettevõtluskeskkond halvenes jätkuvalt sihipäraste rünnakute tõttu kriitilise ajakirjanduse ning ärimeeste ja poliitiliste oponentide vastu, milleks kasutati aktiivselt maksuametit, finantskuritegude üksust ja kohtuid. Takerdunud on struktuuriliste reformide elluviimine, et parandada kaupade, teenuste ja tööjõuturgude toimimist. Üldiselt toimus taandareng.

Türgi on hästi valmistanud ette suutlikkust saada hakkama konkurentsivõimega ja turujõududega ELis. Mitmes valdkonnas saavutati mõningaid edusamme, kõige rohkem energiaturu vabakslaskmisel. Hariduse kvaliteedi osas püsivad märkimisväärsed probleemid.

²Kaupade vaba liikumine, asutamisõigus ja vabadus osutada teenuseid, finantsteenused, põllumajanduse ja maaelu areng, kalandus, transpordipoliitika, tolliliit ja välissuhted.

Probleeme on seoses tüdrukute juurdepääsuga haridusele. Liiri reaalkallinemine on vähendanud majanduse hindade konkurentsivõimet.

Mis puutub **võimesse võtta liikmesusega kaasnevaid kohustusi**, siis Türgi jätkas õigusaktide vastavusseviimist *õigustikuga*. Jõupingutused olid piiratud, kui viisakorra liberaliseerimise positiivne erand välja jätta. Türgis on hästi arenenud äriseadustik, üleeuroopalised võrgud ning teadus- ja uurimistegevus ning hea valmidus on kaupade vaba liikumise, intellektuaalomandi õiguse, finantsteenuste, ettevõtlus- ja tööstuspoliitika, tarbija- ja tervisekaitse, tolliliidu, välissuhete ja finantskontrolli valdkondades. Türgi on riigihangete valdkonnas mõõdukalt ette valmistunud, kuna õigusaktide vastavusseviimisel on puudujääke. Türgi on mõõdukalt ette valmistunud ka statistika ja transpordipoliitika valdkonnas, kus on vaja üldiseid suuremaid pingutusi. Türgi on vaid teataval määral valmistunud keskkonna ja kliimamuutuste valdkonnas, kus on vaja kehtestada ja rakendada kaugeleulatuvamaid ja paremini koordineeritud tegevuspõhimõtteid. Kõigis valdkondades on vaja pöörata rohkem tähelepanu seaduste jõustamisele, samas kui paljudes valdkondades on vaja oluliselt edasi liikuda, et saavutada kooskõla ELi *õigustikuga*.

Montenegro

Poliitiliste kriteeriumide osas viis poliitiline kokkulepe vabade ja ausate valimiste korraldamiseks mais valijate usalduse pälvinud valitsuse loomiseni. Vaatamata poliitilise keskkonna jätkuval polariseerumisele, on riik näidanud suutlikkust jõuda kompromissideni valitsuse ja opositsiooni vahel. 2016. aasta parlamendivalimised toimusid oluliselt muudetud õigusraamistikus. Vaatamata tehnilistele viivitustele ja keerulistele suhetele vastutavate institutsioonide vahel toimusid valimiste ettevalmistused osalemisrohkemalt ja läbipaistvamalt. Valimised toimusid konkurentsitihedas õhkkonnas ning neid iseloomustas üldine austus põhivabaduste vastu. Asjaomastelt riigi ametiasutustelt oodatakse, et nad uuriksid kiirelt ja läbipaistvalt väidetavaid menetluslikke rikkumisi, vahistamisi ning kahe mobiilsuhtlusplatvormi ajutist sulgemist. Riigi rahade väidetavale raiskamisele parteipoliitilistes huvides (nn lindiskandaal) ei ole poliitilist järelkaja olnud.

Montenegro on avaliku halduse reformiks mõõdukalt ette valmistunud. Teatavat edu on saavutatud, eelkõige avaliku halduse reformi strateegia vastuvõtmisega perioodiks 2016–2020, riigirahanduse juhtimise reformi programmi vastuvõtmise, uue palgaseaduse jõustumise ja haldusmenetluse lihtsustamise osas. Siiski on vaja tugevat poliitilist tahet, et efektiivselt käsitleda avaliku teenistuse depolitiseerimist ning riigi administratsiooni suuruse muutumist.

Kohtusüsteemi valmidus on mõõdukas. Aruandlusperioodil tegi Montenegro selles valdkonnas teatavaid edusamme. Kohtu- ja prokuratuurinõukogu suutlikkus on paranenud. Uut õigusraamistikku kohtute sõltumatuse, vastutuse ja professionaalsuse suurendamiseks ning eetikakoodeksit ei ole veel täielikult rakendatud. Meetmed pooleliolevate juhtumite ja menetluse kogupikkuse vähendamiseks peavad jätkuma.

Montenegro on teataval määral valmistunud ette korruptsioonivastaseks võitluseks. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Korruptsioonivastane amet alustas tegevust 2016. aastal. Institutsioonide loomise protsessiga ollakse enam-vähem ühel pool. Kõik institutsioonid peaksid oma mandaadi täitmisel näitama üles ennetavat suhtumist. Vaatamata teatavatele saavutustele on edusammud nii edukate eeluurimiste kui ka süüdimõistmiste, eelkõige kõrgema tasandi korruptsioonijuhtude osas, ning korruptsiooni ennetamise osas vähesed. Montenegro peab suurendama võimekust teostada finantsjuurdlust ja saavutada edu kuritegelikult hangitud varade arestimise ja konfiskeerimise osas.

Montenegro on teataval määral valmistunud ette organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks. On saavutatud mõningast edu, eelkõige on tugevdatud õiguslikku, regulatiivset ja institutsioonilist raamistikku. Jõupingutused peaksid jätkuma, et saavutada edu organiseeritud kuritegevuse juhtumitega, eelkõige inimsugeldamise ja rahapesujuhtumitega, kus tulemusi on vähe. Kahtlaste pangatehingute avastamiste arv on madal.

Montenegro on viinud lõpule mitu seadusandlikku reformi, et saavutada vastavus ELi ja rahvusvaheliste inimõiguste standarditega ning tagada piisavad mehhanismid, et kaitsta haavatavaid grupe diskrimineerimise eest. Õigusaktide rakendamine jääb nõrgaks. Vastu on võtmata muudatused üldises seadusandlikus raamistikus, et tagada sidus karistuspoliitika inimõiguste rikkumiste eest. Institutsionaalne võimekus peab veelgi suurenema. Roma vähemus on endiselt kõige haavatavam ja kõige enam diskrimineeritud kogukond eri eluvaldkondades.

Montenegro on teataval määral ettevalmistunud sõnavabaduse valdkonnas, ehkki eelmisel aastal edasiminekut ei toimunud. Laimamisjuhtumite arv on jäänud suureks, mis viitab nõrkadele isereguleeruvatele mehhanismidele ning probleemidele meedia rolli mõistmisel. Montenegro ei ole veel saavutanud kooskõla Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikaga. 2015. aasta oktoobris toimunud valitsusvastaste protestide ajal said ühe kommertsmeediakanali ruumid kahjustusi ja mitut ajakirjanikku rünnati füüsiliselt ja verbaalselt ning lisaks ähvardati. Ajakirjanike ründamise juhtumite lahendamisel ei ole edasiminekut toimunud. Meedias tuleks tagada riikliku reklaami läbipaistvus ja mittediskrimineerimine. Läbivaadatud ajakirjanike eetikakoodeksit tuleb rakendada tõhusalt ja ühetaoliselt kogu meediaringkonnas.

Montenegro mängis jätkuvalt konstruktiivset rolli piirkondlikus koostöös. Ratifitseeriti piirilepingud Bosnia ja Hertsegoviina ning Kosovoga*.

Mis puutub **majanduslikesse kriteeriumidesse**, siis on Montenegro valmidus toimiva turumajanduse arendamisel mõõdukas. Teatavaid edusamme on tehtud finants- ja tööturu toimimise tugevdamiseks, samuti ettevõtluskeskkonna parandamiseks. Investeeringud taristusse ja turismi toetavad majandustegevust. Kiiresti kasvav riigivõlg ja suur eelarvedefitsiit koos maksebilansi puudujäägi ja kõrge tööpuudusega on siiski murettekitavad. Riigi taristusse tehtud mastaapsed investeeringud koos uute kallite sotsiaalkulutuste kavadega ohustavad eelarve jätkusuutlikkust. Kohe on vaja korrigeerivaid meetmeid, nagu on ette nähtud ERP poliitilistes suunistes. Muude lahendamist vajavate probleemide seas on suur maksebilansi puudujääk ja madal tööturul osalemine, siiani aeglane laenuade andmise kasv ja halbade pangalaenuade suur osakaal.

Montenegro valmidus on mõõdukas konkurentsivõime ja Euroopa Liidu siseste turujõududega toime tulemiseks. Teatavat edu on saavutatud taristu ja energiaturu kvaliteedi parandamisel ning majanduse digitaliseerimisel. Toetus väikestele ja keskmise suurusega ettevõtjatele on madal, kuid siiski tasapisi kasvav. Siiski on vaja märkimisväärsed jõupingutusi, et arendada inimkapitali ja konkurentsivõimelist ekspordile orienteeritud tööstust.

Mis puutub võimekusse **võtta liikmesusega kaasnevaid kohustusi**, siis on tehtud ära oluline töö õigusaktide ELi *õigustikuga* vastavusse viimiseks ja selle rakendamiseks ettevalmistamisel ning Montenegro valmidus on mõõdukas mitme peatüki osas, näiteks kaupade vaba liikumine, riigihanked, statistika, samuti kohtud, vabadus ja julgeolek. Montenegro jätkab õigusaktide vastavusseviimist kõigi ELi ühiste välis- ja julgeolekupoliitiliste seisukohtade ja deklaratsioonidega. Montenegro on varases ettevalmistusstaadiumis seoses kalanduse ning eelarve- ja finantssätetega ning teatavad

* Kõnealune nimetus ei piira seisukohti staatuse suhtes ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244/99 ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusel Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta.

ettevalmistused on tehtud keskkonna ja kliimamuutuste valdkondades. Head edu on saavutatud kaupade vaba liikumise, põllumajanduse ja maaelu arengu, toiduohutuse, veterinaar- ja füto-sanitaarpoliitika, energia, keskkonna ja kliimamuutuste, tolliliidu, välissuhete ja finantskontrolli valdkonnas. Ettepoole vaadates peaks Montenegro eriti keskenduma konkurentsi- ning majandus- ja rahapoliitikale. Õigustiku kohaldamise tagamiseks haldussuutlikkuse tugevdamine on Montenegro jaoks endiselt suur proovikivi.

Serbia

Mis puutub **poliitilistesse kriteeriumidesse**, siis aprillis koos provintsi- ja kohalike valimistega peetud ennetähtaegsed parlamendivalimised toimusid rahulikus õhustikus. Rahvusvaheliste vaatlejate soovitusi tuleks nüüd järgida, eelkõige soovitusi kampaaniate finantseerimise ja registreerimisprotsessi läbipaistvuse kohta. Serbia uue valitsuse programmis on Serbia ELiga ühinemine seatud prioriteediks. Suurenes parlamendi ja sidusrühmade, sealhulgas kodanikuühiskonna kaasatus ühinemisprotsessi. Täiustamist vajab siiski seadusloome kaasatus, läbipaistvus ja kvaliteet ning tõhus järelevalve täitevvõimu üle ning lühimenetluste kasutamist tuleb piirata. Mõnes valdkonnas on vaja põhiseaduslikke reforme, et saavutada vastavus ELi standarditega. Täitevvõimu ja sõltumatute reguleerivate asutuste koostöö parandamiseks on ruumi.

Serbia on avaliku halduse reformiks mõõdukalt ette valmistunud. Häid edusamme on tehtud riigi finantsjuhtimise reformi kava vastuvõtmisega, e-valitsuse strateegiate ning regulatiivse reformi ja poliitikaga, samuti uute seadustega haldusmenetluste, riigiametnike palkade ning kohalike ja provintside ametnike palkade kohta. Serbia peab täitma oma reformide eesmärged, professionaalsemaks muutma ja depolitiseerima halduse ning muutma värbamise ja vallandamise korra läbipaistvamaks, eelkõige juhtivate ametikohtade puhul.

Kohtusüsteem on teataval määral ette valmistatud. On võetud samme, et edendada oskustel põhinevat värbamissüsteemi ning ühtlustada kohtupraktikat. Poliitilise mõjutamise küsimuse lahendamiseks on vaja edasisi samme. Kohtusüsteemi ja õigluse kättesaadavuse kvaliteeti ja tõhusust õhustab töökoormuse ebahühtlane jagunemine, kohtuasjade kuhjumine ning tasuta õigusabisüsteemi puudumine.

Serbia on teataval määral ette valmistunud korruptsiooni ennetamiseks ja selle vastu võitlemiseks. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Korruptsioonivastasel võitlusel ei ole veel reaalseid tulemusi. Institutsiooniline ülesehitus ei suuda veel heidutada loobuma korruptiivsetest tavadest. Vaja on saavutada edu tõhusamate eeluurimiste, süüdistuste esitamise ja süüdimõistmistega korruptsiooni juhtumite puhul, sealhulgas kõrgemal tasandil.

Serbial on teataval määral valmistunud ette organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks. Teatavat edu on saavutatud uue politseiseaduse vastuvõtmisel, siseministeeriumi ümberkorraldamisel ning Europoli metoodikat kasutades esimese raske ja organiseeritud kuritegevuse ohu hindamise vastuvõtmisel. Vaja on usaldusväärset edu võitluses organiseeritud kuritegevuse vastu.

Põhiõiguste austamisega seotud õiguslik ja institutsiooniline raamistik on paigas. Vaja on tagada selle järjekindel rakendamine kogu riigis, sealhulgas vähemuste kaitse valdkonnas. Edu ei ole saavutatud sõnavabaduse täielikuks teostamiseks vajalike tingimuste parandamisel. Siinkohal on Serbia teataval määral ette valmistunud. Serbia oli esimene laienemisprotsessis osalev riik, kes võttis kasutusele ELi soolise võrdõiguslikkuse indeksi. Jätkuva pingutusi on vaja, et parandada kõige diskrimineeritumatesse gruppidesse kuuluvate inimeste olukorda

(romad, lesbid, geid, bi- ja trans- ning intersoolised isikud, puuetega inimesed, HIV-positiivsed/AIDSi põdevad inimesed ja muud sotsiaalselt haavatavad grupid).

Serbia osales konstruktiivselt piirkondlikes algatustes ja tegi tööd kahepoolsete suhete parandamiseks leppimise ja heanaaberlike suhete vaimus, et luua kliima, mis soodustab kahepoolsete probleemide ja mineviku taaga avatud käsitlemist. Juunis allakirjutatud ühisdeklaratsioon Horvaatiaga teatavate kahepoolsete küsimuste lahendamiseks oli positiivne edasimineku. Selline lähenemine on leppimise, rahu ja koostöö võti piirkonnas ning seda peaks rakendama alati.

Mis puutub **suhete normaliseerimisse Kosovoga**, siis täitis Serbia endiselt ELi hõlbustatud dialoogis saavutatud kokkuleppeid. Edasimineku oli piiratud, üheks põhjuseks oli ka valimisprotsess Serbias ja Kosovo riigisisene olukord. Kuid 2016. aastast hakkasid asjad liikuma, kui algasid tööd Mitrovica sillaehituse ja liikumisvabadusega. Vaja on jätkuvaid jõupingutusi, et täita Kosovoga juba sõlmitud kokkuleppeid. Võetud meetmetel peaks olema Serbia ja Kosovo kodanike igapäevaelule positiivne ja konkreetne mõju.

Mis puutub **majanduslikesse kriteeriumidesse**, siis on Serbia valmidus toimiva turumajanduse arendamisel mõõdukas. Häid edusamme on saavutatud mõningate poliitilistelt nõrkade kohtade käsitlemisel, näiteks eelarvepuudujääk ja riigi omanduses olevad ettevõtted. Majandusreformid on andnud selgust kasvuväljavaadete ning riigisiseste ja -väliste tasakaalunihete vähendamise kohta. Arvestades ikka veel kõrget riigivõla taset, peab eelarve konsolideerimine jätkuma. Lõpule on viimata suurte riigi omandis kommunaalettevõtete ümberstruktureerimine. Laenamisaktiivsus on taastumas, kuid probleemiks on halbade laenude suur osakaal. Töötuse määr on kõrge, eriti noorte seas. Erasektori laienemist takistab õigusriigi nõrkus.

Serbia valmidus on mõõdukas konkurentsivõime ja Euroopa Liidu siseste turujõududega toime tulemiseks. Riiklikud ja erainvesteeringud on suurenenud, kuid investeerimisaktiivsus jääb majanduse vajadustele alla. Hariduse ja koolituse kvaliteet, võrdsus selles vallas ja selle asjakohasus ei vasta ühiskonna vajadustele. **Mõningast edu** on saavutatud VKEd ja ettevõtluse toetamises, ent VKEd seisavad silmitsi erinevate katsumustega, muu hulgas ettearvamatul ettevõtluskeskkonnal, maksutaoliste lõivude suur osakaal ning keeruline ja kulukas juurdepääs rahastusele.

Mis puutub **võimesse võtta liikmesusega seotud kohustusi**, siis jätkas Serbia täies ulatuses oma õigusaktide vastavusseviimist ELi *õigustikuga*. Reformide tempo jätkumiseks omavad otsustavat tähtsust piisavad finants- ja inimressursid ning usaldusväärne strateegiline raamistik. Serbia ettevalmistus on hea sellistes valdkondades nagu äriõigus, intellektuaalomand, teadus- ja uurimistegevus, haridus ja kultuur ning toll. Serbia peab ühtse projektide ettevalmistuse ja riiklike investeeringute komisjoni kaudu parandama investeeringute planeerimist ja prioriseerimist strateegiliselt tähtsates ja välja arendatud taristuprojektides, eelkõige energia ja transpordi valdkondades. Riigihangete, statistika, rahapoliitika ja finantskontrolli valdkondades on Serbia valmidus mõõdukas. Serbia peab ühinemiseelsel perioodil oma välis- ja julgeolekupoliitika järk-järgult viima vastavusse Euroopa Liidu ühtse välis- ja julgeolekupoliitikaga. Serbia peab esmajoones lahendama probleemid seoses stabiliseerimis- ja assotsieerimislepingule mittevastavusega, eelkõige teatavate põllumajandustoodete, riigiabi kontrollimise ja eelarvelise diskrimineerimise kaitsemeetmete puhul.

Rändekriis mõjutab Serbiat jätkuvalt. See koormab oluliselt riigi varjupaiga- ja rändesüsteemi. Serbia jätkas koostööd naaber- ja liikmesriikidega, tagas pagulaste ja rändajate töeha sõelumise ning tegi märkimisväärsed jõupingutusi, et pakkuda ELi ja teiste toetusel peavarju ja humanitaarabi. On oluline, et Serbia jätkaks abi andmist. Serbia peaks samuti

jätkama jõupingutusi, et riigi kodanikud ei esitaks aluseta varjupaigataotlusi ELi liikmesriikides.

Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik

Mis puutub poliitilistesse kriteeriumidesse, seisis riik jätkuvalt silmitsi kõige raskema poliitilise kriisiga 2001. aastast alates. Demokraatia ja õigusriik on pidevalt löögi all, eelkõige kuna riigi sekkumine mõjutab demokraatlike institutsioonide ja ühiskonna peamiste valdkondade toimimist. Riik kannatab lõhestava poliitilise kultuuri ja kompromissivalmiduse puudumise all. 20. juulil ja 31. augustil 2016 jõudsid nelja peamise partei juhid kokkuleppele Pržino kokkuleppe rakendamise kohta, muu hulgas määrati 11. detsember 2016 ennetähtaegsete parlamendivalimiste päevaks ning avaldati toetust eriprokuröri tööle. Ühtlasi kinnitati taas toetust kiireloomuliste reformiprioriteetide rakendamiseks.

Rahvusrühmade vaheline olukord oli endiselt habras. Läbipaistvalt ja kaasavalt tuleb lõpule viia Ohridi raamlepingu, millega lõpetati 2001. aasta konflikt ja mis on rahvusrühmade suhete raamistik, läbivaatamine.

Kodanikuühiskond mängis konstruktiivset rolli demokraatlike protsesside toetamises ning kontrolli- ja tasakaalustamismehhanismide tagamises. Samas on kodanikuühiskonna organisatsioonid väljendanud jätkuvalt muret nende tegevuskeskkonna halvenemise, valitsuse dialoogis osalemise vähese huvi ning poliitikute ja valitsusmeelse meedia avalike rünnakute üle.

Riigi valmidus avaliku halduse reformi osas on mõõdukas. Möödunud aastal toimus mõningane edasimineku, ehkki see oli piiratud. Algas uue inimressursside juhtimise õigusraamistiku rakendamine. Komisjoni varasemate soovitude rakendamist on siiski saatnud vähene edu. Ajutiste lepingute peatamise asemel muudetakse neid jätkuvalt ilma avatud konkursita püsilepinguteks. Ebatõhus vastutusliin, avaliku sektori kasutamine poliitilise vahendina, väited riigiametnike survekamise kohta ning administratsiooni väidetav politiseerimine valimiste aastal tekitavad jätkuvalt muret. Hilinemisega on asutud ette valmistama põhjaliku 2017–2022 avaliku halduse reformi strateegiat. Lisaks on poliitilise tahte puudumine tulemuste saavutamiseks riigi finantsjuhtimise reformimisel viinud 2016. aastal ELi finantsabi vähenemiseni.

Riigi kohtusüsteem on teataval määral ette valmistatud. Alates 2014. aastast on siiski toimunud taandareng ning eelmise kümnendi reformiprotsessi saavutusi on õnestanud poliitikute pidev sekkumine kohtute tegevusse. Võimud ei ole suutnud näidata poliitilist tahet, mida on vaja kiireloomulistes reformiprioriteetides sedastatud juurdunud probleemide tõhusaks lahendamiseks. Hiljuti loodud eriprokuröri ameti ees seisvad takistused näitavad vajadust käsitleda efektiivselt kohtute sõltumatuse puudumist ning ennetada selektiivset õigusemõistmist.

Riik on teataval määral ette valmistunud korruptsioonivastaseks võitluseks. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Seadusandlikku ja institutsioonilist raamistikku on täiendatud. Riigi korruptsiooni ennetamise komisjoni struktuurilised puudujäägid ja poliitikute sekkumine selle töösse on minevikus tehtud pingutused peaaegu nullinud. Endiselt on vajadus saavutada veenvat edu, eelkõige kõrgetasemeliste korruptsioonijuhtumite puhul. Riik on teataval määral ettevalmistunud korruptsioonivastaseks võitluseks. Seadusandlik raamistik vastab laias laastus euroopalikele standarditele ning strateegiatele on antud lihvi. Õiguskaitsealast suutlikkust finantskuritegude uurimisel ja varade konfiskeerimisel on siiski vaja parandada.

Inimõiguste kaitse osas on seadusandlik ja institutsiooniline raamistik suures osas kooskõlas euroopalike standarditega. Praktikaks on vaja suuremaid jõupingutusi, et tagada haavatavate rühmade, teiste seas pagulaste ja rändajate inimõiguste austamine. Endiselt ei jätku poliitilist tahet ja ressursse, et asjaomased järelevalve- ja reguleerivad ametid saaksid oma ülesandeid sõltumatult ja tõhusalt täita. Elanikkonna kõige marginaliseeritumatele esindajatele ei ole ikka veel tagatud täielikku kaitset. Sõnavabaduse valdkonnas on riik teataval määral ette valmistunud. Praeguses poliitilises kliimas on sõnavabadus ja meedia olukord siiski tõsine proovikivi.

Piirkondliku koostöö osas on riigil üldjoontes endiselt head suhted teiste laienemisprotsessis osalevate riikidega ning piirkondlikes algatustes osaletakse aktiivselt. Heanaaberlike suhete parandamiseks on astutud samme, muu hulgas on viimasel ajal saavutatud edasiminekut usaldust tõstvate meetmete täitmisel Kreekaga. Nn nimeküsimus peab kiiremas korras lahenduse leidma.

Mis puutub **majanduslikesse kriteeriumidesse**, siis on endise Jugoslaavia Makedoonia vabariigi valmidus toimiva turumajanduse arendamisel mõõdukas. Aruandlusperioodil ei toimunud üldiselt edasiminekut toimiva turumajanduse suunas. Makromajanduslikku stabiilsust suudeti hoida ning 2015. aasta makromajanduslik keskkond paranes. Seda toetasid märkimisväärsed kulutused riigi taristusse ning välismaised otseinvesteeringud, ehkki 2016. aasta alguses võis täheldada nõrgenemise märke. Töötuse määr püsis küll kõrgena, eriti noorte seas, kuid aruandlusperioodil see siiski alanen. Teatavad nõrgad kohad on siiski alles, näiteks riigi erasektori madal konkurentsivõime, mille põhjuseks on lepingute täitmise tagamise nõrkus, mitteametliku majanduse suur osakaal ja raskused rahastamisallikate leidmisel. Riigi rahanduse haldamine ei paranenud ning riigivõlg suurenes veelgi.

Majanduse valmidus konkurentsisure ja Euroopa Liidu siseste turujõududega toime tulemiseks on mõõdukas. Mõningaid edusamme tehti innovatsiooni ja välisinvesteeringute toetamisel ning digitaliseerimine areneb kiiresti. Majandus ei ole siiski kuigi mitmekesine ning töötlev tööstus toodab peamiselt väikese lisandväärtusega tooteid. Majandus kannatas jätkuvalt haridussüsteemi nõrkuse, uuenduste madala taseme ning märkimisväärse investeerimisvajaduse all, muu hulgas riigi taristusse, mis kõik vähendab majanduse konkurentsivõimet.

Mis puutub **suutlikkusse võtta liikmesusega kaasnevaid kohustusi**, on riigi valmidus enamasti mõõdukas, muu hulgas konkurentsi, transpordi ja energia valdkondades. Täiendavaid jõupingutusi on vaja kõigis valdkondades, eelkõige neis, kus riigi valmidus on varases ettevalmistusstaadiumis, näiteks töötajate liikumisvabadus. Rohkem tähelepanu vajab ka haldussuutlikkus ja tõhus rakendamine.

Rändekriis mõjutab riiki jätkuvalt. See koormab oluliselt riigi varjupaiga- ja rändesüsteemi. Riik jätkas koostööd naaber- ja liikmesriikidega ja tegi märkimisväärsed jõupingutusi, et pakkuda peavarju ja humanitaarabi ELi ja teise toetusel. Riik peaks nende pingutustega jätkama, et tagada pagulaste ja rändajate tõhus sõelumine ja käsitleda seotud kaitsevajadusi. Riik peaks samuti jätkama jõupingutusi, et riigi kodanikud ei esitaks aluseta varjupaigataotlusi ELi liikmesriikides.

Albaania

Mis puutub **poliitilistesse kriteeriumidesse**, siis võttis polariseerimiskriisist üle saanud Albaania parlament ühehäälselt vastu põhiseaduse muudatused, et käivitada põhjalik ja terviklik õigussüsteemi reform ning välistada kuriteo toimepanijate töötamine riigiametites.

Arvestades 2017. aastal toimuvaid üldvalimisi, eeldatakse, et Albaania võtab õigeaegselt vastu valimisseadustiku muudatused ja viib läbi seotud reformid. Eelkõige peaks need olema suunatud valimiste korraldajate erapooletuse ja professionaalsuse puudujääkide likvideerimisele. Kodanikuühiskonna riiginõukogu loomise seaduse vastuvõtmisega loodi raamistik konkreetsemateks konsultatsioonideks kodanikuühiskonna organisatsioonidega.

Albaania valmidus avaliku halduse reformi osas on mõõdukas. Jätkunud on riigiametnike läbipaistvama värbamiskorra rakendamine, samuti viiakse ellu avaliku halduse reformi ning reformitakse riigi finantsjuhtimist. Täiendav areng on olulise tähtsusega edu kindlustamiseks, et saavutada tõhusam, depolitiseeritud ja professionaalne avalik haldus.

Albaania kohtusüsteem on teataval määral ette valmistatud. Vastu on võetud põhiseaduse muudatused õigussüsteemi korraldamise ja toimimisega seoses. Sellega rajatakse teed terviklikuks ja põhjalikuks õigusreformiks. Töö edenes ka seotud õigusaktide rakendamisel: võeti vastu seadus kohtunike, prokuröride ja õigusnõunike sobivuse ümberhindamise kohta (järelevalve), samuti olulised seadused, mis käsitlevad õigusstruktuuride ümberkorraldamist. Lisaks on erinevas ettevalmistusstaadiumis ligi 40 muud õigusakti. Nende vastuvõtmiseks ja rakendamiseks on vaja teha täiendavaid pingutusi. Õigusemõistmine oli endiselt aeglane ja ebatõhus; kõigis sektorites vohas korruptsioon.

Albaania on teataval määral ettevalmistunud korruptsioonivastaseks võitluseks. Võeti vastu seadus rikkumisest teatajate kaitseks. Süüdistajatele ja politseile anti suurem juurdepääs elektroonilistele riiklikele registritele eesmärgiga vahetada tundlikku teavet ning tõhustada eeluurimist. On vaja täiendavaid edusamme, et saavutada paremaid tulemusi eeluurimiste, süüdistuste esitamise ja süüdimõistmistega seoses. Rohkem jõupingutusi tuleb suunata korruptsiooni vastu võitlemisele kõrgemal tasandil. Täiustada tuleb ennetavat uurimist, süstemaatilist riskihindamist ning institutsioonidevahelist koostööd. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem.

Riik on teataval määral ettevalmistunud organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks. On saavutatud mõningast edu, eelkõige kanepikasvanduste leidmisel ja hävitamisel. Politseid on ajakohastatud ning rahvusvaheline politseikoostöö, eriti Europoliga, on intensiivsem. Tugevdada on vaja siiski koostööd politsei ja prokuratuuri vahel, et kuritegelikud võrgustikud tõhusamalt hävitada. Organiseeritud kuritegevuse juhtumite puhul on lõplikke süüdimõistmisi endiselt vähe – vaid veidi rohkem kui varasematel aastatel. Organiseeritud kuritegelike rühmituste finantsuurimist ei kasutata süstemaatiliselt ega tõhusalt. Ebaseaduslikult omandatud varade külmutamisel ja konfiskeerimisel on tulemused nigelad.

Inimõiguste kaitsega seotud õigusraamistik vastab suures osas Euroopa standarditele. Albaania on ratifitseerinud enamiku rahvusvahelistest inimõiguskonventsioonidest. Inimõiguste kaitsemehhanismide jõustamist tuleks siiski parandada. Sõnavabaduse valdkonnas on Albaania teataval määral / mõõdukalt valmis. Keskkond valdavalt soodustab sõnavabadust, ehkki õigusaktide rakendamist tuleb parandada. Reguleerivate asutuste ja riigi ringhäälingu sõltumatust tuleb veelgi tugevdada ning riigi reklaamide läbipaistvust ajakirjanduses tuleb suurendada. Albaania on astunud samme kommunismi ajal konfiskeeritud varade tagastamiseks või kompenseerimiseks. Kehtestatud on uus seadus, millega luuakse riiklik hüvitusmehhanism. Ka kinnisvara registreerimise protsessi tuleb täiustada. Parandada tuleb romade ja egiptlaste³ elamistingimusi. Täiendavaid jõupingutusi on vaja tulemuste saavutamiseks diskrimineerimisjuhtumite uurimisel. Laste õiguste kaitse ning

³ Kõiki neid grappe käsitletakse laiema „roma“ üldmõiste all romasid käsitlevate riiklike integratsioonistrateegiate ELi raamistikus.

soopõhise vägivalla vastu võitlemise institutsioonilised mehhanismid on endiselt nõrgad. Alaealiste kuritegevust käsitlevad õigusaktid tuleb viia vastavusse rahvusvaheliste normidega.

Albaania on jätkuvalt mänginud konstruktiivset ja ennetavat rolli piirkondlikus koostöös ning riigil on heanaaberlikud suhted kooskõlas stabiliseerimis- ja assotsieerimislepinguga võetud kohustustega.

Mis puutub **majanduslikesse kriteeriumidesse**, siis on Albaania valmidus toimiva turumajanduse arendamisel mõõdukas. Teatavat edu on saavutatud eelarve tasakaalu parandamisel, mitteametliku majanduse vastu võitlemisel ning energiaspektori reformimisel. Majanduskasv on kiirenenud ja olukord tööturul paranenud, kuid töötuse määr on endiselt kõrge. Riigivõlg on suur ja ei ole hakanud vähenema, samas kui valitsuskulud investeringuteks on pidevalt alakasutatud. Finantssektor on stabiilne. Pangasektorit koormavad siiski halvad laenud ning laenamise maht kasvab aeglaselt. Ettevõtlust reguleerivad nõuded on koormavad ning õigusriigi põhimõtte mittejärgimine ei lase teha investeringuid. Käimasoleval õigusreformil on eeldatavasti oluline mõju ettevõtluskeskkonnale.

Albaania on teataval määral valmistanud ette suutlikusse tulla toime konkurentsivõimega ja majandusjõududega ELis. Tehtud on mõningaid edusamme, eelkõige kõrg- ja kutsehariduse täiustamise vallas. Hariduse kvaliteeti tuleb siiski tõsta kõigis astmetes, et inimesed oleksid paremini varustatud tööturu vajadustele vastavate oskuste ja teadmistega. Tehakse jõupingutusi, et muuta investeringud taristusse esmatähtsaks, kuid endiselt takistavad konkurentsi ja piiravad kaubandust puudused transpordi-, energia- ja digitaaltaristus. Rahvusvahelise kaubavahetuse potentsiaali ei ole ära kasutatud ning see on koondunud teatud sektoritesse, mis muudab majanduse haavatavamaks. Uurimis- ja arendustegevuse ning innovatsiooni võimekus on endiselt madal.

Albaania on oma õigusakte mitmes valdkonnas viinud vastavusse ELi nõuetega, mis suurendab riigi **suutlikkust võtta liikmesusega kaasnevaid kohustusi**. Paljudes valdkondades on riik ette valmistanud mõõdukalt, näiteks finantskontroll, või teataval määral, muu hulgas riigihangete ja statistika vallas. Albaania peab jätkama jõupingutusi, et üldiselt olla valmis võtma vastu ja rakendama ELi *õigustikku*. Jätkata tuleks tööd transpordi- ja energiavõrkude arendamisega, samuti parandada ühenduvust piirkonnas. *Õigustiku* elluviimisega tegelevate asutuste haldussuutlikkust ja professionaalseid standardeid tuleb parandada ning reguleerivate ametite sõltumatust tuleb kaitsta. Suurendada tuleb läbipaistvust ja vastutust, eelkõige on hädavajalik tagada riigihankesüsteemi ja riigi rahanduse juhtimise tõhus, mõjus ja läbipaistev toimimine. Albaania jätkab oma õigusaktide vastavusseviimist kõigi ELi ühiste välis- ja julgeolekupoliitiliste seisukohtade ja deklaratsioonidega.

Albaania kodanike ELi ja Schengeni liikmesriikides esitatud aluseta varjupaigataotluste arv on endiselt suur. Albaania peaks võtma viivitamatuid ja sihikindlaid meetmeid, sealhulgas viisavabastuse järgse seiremehhanismi raamistikus, et selle nähtusega tõhusalt tegeleda.

Bosnia ja Hertsegoviina

Mis puutub **poliitilistesse kriteeriumidesse**, siis on täiustatud valimisseadust, võetud arvesse mitmeid OSCE-ODIHRi soovitusi ning kohalikud valimised on enamasti läbi viidud nõuetekohaselt, olenemata osades omavalitsustes toimunud vahejuhtumitest, mis vajavad uurimist. Hoolimata Mostari küsimuse lahendamiseks tehtud jõupingutustest ei olnud võimalik sellel aastal valimisi läbi viia. Bosnia ja Hertsegoviina parlamentaarne assamblee ja üksuste parlamendid saavutasid edu tähelepanu vajavate reformiprioriteetide lahendamisel,

eelkõige nende, mis tulenesid reformide tegevuskavast. Koostöö riigi ja üksuste tasandil ning Brčko piirkonna parlamentide vahel on paranenud. Nende rolli ja suutlikkust ELiga lõimumise protsessis tuleb siiski täiustada. Bosnia ja Hertsegoviina ministrite nõukogu ja üksuste valitsuste vaheline koostöö oli reformide tegevuskava osas tõhus, kuid tegevuskava rakendamisega tuleb edasi minna. Ministrite nõukogu võttis augustis vastu ELiga seotud küsimuste koordineerimise mehhanismi. Praegu ei ole veel vastu võetud strateegilist kava riigi õigusaktide ühtlustamiseks ELi õigustikuga.

Vastavalt *Sejdić-Finci* kohtulahendile on Bosnia ja Hertsegoviina põhiseadus endiselt vastuolus Euroopa inimõiguste konventsiooniga. Põhiseaduskohtu otsuste täitmine kogu riigis on alles vaja tagada.

Olenemata teatavast edust valitsuste ja kodanikuühiskonna organisatsioonide vahelise koostöö institutsiooniliste mehhanismide loomisel, on vaja veel välja arendada strateegiline raamistik koostööks, mis vastaks kodanikuühiskonna vajadustele.

Bosnia ja Hertsegoviina avaliku halduse reform on algusjärgus. Taandarengut on täheldatud föderatsiooni üksuse riigiteenistuse õigusraamistiku muutmisel, mis suurendab politiseerimise ohtu. Siiani puudub poliitikakujundamise ja administratsiooni eri osade koordineerimiseks ühtlustatud käsitusviis. Vaja on avaliku halduse uut strateegilist raamistikku ning riigi finantsjuhtimise strateegiat.

Bosnia ja Hertsegoviina kohtusüsteem on teataval määral ette valmistatud. Mõningast edu on saavutatud vastutuse ja terviklikkusega. Tegevuskava, mida vajatakse 2014.–2018. aasta kohtusektori reformistrateegia elluviimiseks, ei ole veel vastu võetud. Mõned poliitikud on jätkuvalt esinenud poliitiliselt motiveeritud ähvardustega riigi kohtunike suunal. Kohtute sõltumatust on vaja suurendada.

Bosnia ja Hertsegoviina on teataval määral ettevalmistunud korruptsioonivastaseks võitluseks. Teatavat edu on saavutatud eri haldustasandite tegevuskavade kehtestamisel, kuid nende killustatus raskendab tõhusat rakendamist. Korruptsioon vohab endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt tõsine probleem. Poliitilisel tasandil antud lubadus võidelda selle vastu ei ole andnud piisavalt konkreetseid tulemusi.

Bosnia ja Hertsegoviina on teataval määral ettevalmistunud organiseeritud kuritegevuse vastaseks võitluseks. Teatavat edu on saavutatud eelkõige asutustevahelise koostöö parandamisel. Finantsuurimise vallas tuleb siiski teha rohkem jõupingutusi. Võitlus organiseeritud kuritegevuse vastu on otsustava tähtsusega, et takistada kriminaalsel elemendil riigi poliitikasse ning õigus- ja majandussüsteemi imbumast. Bosnia ja Hertsegoviina ei vasta veel rahvusvahelistele rahapesu ja terrorismi rahastamise vastu võitlemise standarditele. Terroristidest välisvõitlejad ja radikaliseerumine on Bosniat ja Hertsegoviinat tõsiselt mõjutanud. Bosnia ja Hertsegoviina on probleemi lahendamiseks juba võtnud olulisi meetmeid, mida on vaja täiendada, et tuvastada sellistesse konfliktipiirkondadesse nagu Iraak ja Süüria rändavad terroristidest välisvõitlejad ning ennetada ja häirida nende voogu.

Rohkem tööd on vaja teha inimõiguste ja vähemustega seotud küsimuste lahendamiseks. Teatavat edu on saavutatud eelkõige diskrimineerimisvastase seaduse muudatuste vastuvõtmisega. Inimõiguste täitmise strateegilised, õiguslikud, institutsioonilised ja poliitilised raamistikud vajavad üldiselt olulist täiustamist. Sõnavabaduse valdkonnas on riik teataval määral valmis. Kuid edusamme selles valdkonnas ei ole tehtud. Poliitilise surveavaldamise ja ajakirjanike heidutamise juhtumid vajavad piisavaid õiguslikke järelemeetmeid. Avaliku ringhäälingu finantsstabiilsust on vaja käsitleda, sama on vajalik seoses läbipaistvuse puudumisega sidevahendite omandilise kuuluvuse kohta.

Mis puutub piirkondlikku koostöösse, siis osaletakse aktiivselt piirkondlikes algatustes. Jaanuaris võttis Bosnia ja Hertsegoviina üle Kesk-Euroopa algatuse eesistumise.

Mis puutub **majanduslikesse kriteeriumidesse**, siis on Bosnia ja Hertsegoviina toimiva turumajanduse arendamisel ikka veel algusjärgus. Teatavat edu on saavutatud tööõiguse ajakohastamisel, ettevõtluskeskkonna parandamisel ja finantssektori nõrkade kohtade käsitlemisel kokkulepitud reformide tegevuskava raames. Avalik sektor on siiski ebatõhus ning erasektor areneb aeglaselt. Keskse tähtsusega on tugev ja jätkuv poliitiline toetus tungivalt vajalike struktuurireformide kiireks elluviimiseks kooskõlas kokkulepitud reformide tegevuskavaga.

Bosnia ja Hertsegoviina on varases staadiumis suutlikkuse kujundamisel, mis aitaks Euroopa Liidu sees tulla toime konkurentsivõime ja turujõududega. Riigi konkurentsivõime edendamisel ei ole edu saavutatud, kuid reformide tegevuskava meetmete elluviimine jätkub.

Õigusaktide **Euroopa standarditega** ühtlustamiseks on tehtud teatavaid ettevalmistusi riigihangete ja siseturu valdkondades. Riik on teataval määral ettevalmistunud transpordi valdkonnas; juulis vastuvõetud transpordistrateegia raamistik riigi tasandil on samm edasi, et riik saaks kasu ühenduvuse tegevuskavast. Praegu puuduvad üleriigilised strateegiad põllumajanduse, energia ja keskkonna valdkondades. Edasisi jõupingutusi vajatakse ka õiguse, vabaduse ja julgeoleku küsimustes, konkurentsi valdkonnas, tööstuse ja VKEdega seoses, põllumajandus-, keskkonna- ja kliimamuutuspoliitikas, energia, infoühiskonna ja meedia valdkonnas. 2013. aasta oktoobris toimunud rahva ja eluruumide loenduse tulemused avaldati 30. juunil 2016 kooskõlas rahvusvaheliste standardite ja soovitustega.

Kosovo

Mis puutub **poliitilistesse kriteeriumidesse**, siis on jätkunud valitsuse ja opositsiooni vaheline polariseerumine. Parlamendi normaalne toimimine oli aruandlusperioodil osaliselt häiritud, muu hulgas opositsiooniliikmete kasutatud vägivalla tõttu. Kõik parteid peaksid näitama üles vastutustundlikkust ning taastama osaluse konstruktiivses dialoogis, milles parlament oleks poliitiliste debattide peamine foorum. Opositsiooniliikmete naasmine parlamendi tegevusse on tervitatav samm.

Kosovo asutused on täitnud ülejäänud rahvusvahelised kohustused seoses erikolleegiumide ja eriprokuratuuri loomisega, et uurida 1999. aasta konflikti käigus ja selle järel väidetavalt toime pandud rahvusvahelisi kuritegusid. Viimase lihvi sai kahepoolne leping erikolleegiumide võõrustajamaaga (Madalmaad). EULEXi mandaati on pikendatud juunini 2018.

Assamblee täitis enamiku ametikohtadest sõltumatutes institutsioonides ja agentuurides. Ametitesse nimetamisel oli siiski sageli tunda poliitilist survet. See õõnestab nende asutuste sõltumatut toimimist ja tõhusat juhtimist. Vaja on rohkem jõupingutusi, et ametitesse nimetamisel lähtutaks saavutustest.

Avaliku halduse reformiks on riigis tehtud teatavaid ettevalmistusi. Edusammude seas oli riigi finantsjuhtimise tervikliku strateegia ja üldhalduskorra seaduse vastuvõtmine. Tõsist muret tekitab endiselt avaliku halduse jätkuv politiseerimine. Riigi halduskorraldus on killustatud ja ei taga tõhusalt aruandlusliine; samuti on vaja käsitleda riigiasutuste vastutusalade kattumist. Parlamentaarne järelevalve valitsuse tegevuse üle peaks suurenema. Järelevalveasutuste soovitusi tuleks järgida, et tagada parem üldjuhtimine ja vastutus.

Kosovo kohtusüsteem on varases arengustaadiumis. Aruandlusperioodil on põhiseaduse muudatuste ja 2015. aasta õiguspaketi seaduste rakendamiseks vajalike teiseste õigusaktide vastuvõtmine olnud tervitatavad sammud. Kosovo on samuti nimetanud enamiku liikmeid peamistesse institutsioonidesse ning suurendanud juhtumite lahendamise määra. Õigusemõistmine on siiski aeglane ja ebatõhus ning kohtuametnike vastutus ei ole piisav. Kohtud on ikka veel haavatavad põhjendamatu poliitilise mõju suhtes ning õigusriigi institutsioonid kannatavad rahastamise ja personali puudumise tõttu.

Kosovo on varases valmidusstaadiumis / mingil määral ettevalmistunud korruptsioonivastaseks võitluseks. Kosovo on suurendanud oma asutuste suutlikkust võidelda korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse vastu, milleks on loodud valdkondadevahelised uurimisüksused, mehhanism kõrgtaseme korruptsiooni ja organiseeritud kuritegevuse juhtumite jälgimiseks ning toetatakse esimese astme raskete kuritegude uurimise osakondi. Tänu sellele on uuritud ja kohtusse antud rohkem kõrgemal tasandil esinevaid juhtumeid. Korruptsioon vohab siiski endiselt paljudes valdkondades ja on jätkuvalt väga tõsine probleem. Vajatakse tugevamat poliitilist tahet, et see probleem tervikuna lahendada.

Kosovo on varases valmidusstaadiumis seoses võitlusega organiseeritud kuritegevuse vastu. Juurdluste ja lõplike süüdimõistmist arv on endiselt väike. Endiselt on puudusi õigusaktides ning seaduste täitmist tuleb tõhustada eelkõige rahapesu, varade konfiskeerimise ja arestimine ning finantsuurimise valdkondades. Uurimisele avaldatav põhjendamatu mõju ning strateegilise poliitilise pühendumuse puudumine takistavad võitlust organiseeritud kuritegevuse vastu. Kosovo jätkas jõupingutusi võitluses terrorismi vastu, kuid seisab selles vallas jätkuvalt silmitsi katsumustega.

Teatavat edu saavutati inimõiguste valdkonnas, kus võeti samme 2015. aasta inimõigusseaduste ja -deklaratsioonide paketi rakendamiseks, et toetada LGBTI-inimeste õigusi. Rakendamist takistab siiski vahendite ja poliitilise tahte puudumine, eriti kohalikul tasandil. Rohkem on vaja teha varaõiguste tõhusamaks tagamiseks ning ümberasustatud inimeste naasmise ja uuesti lõimimisega seotud probleemide lahendamiseks, kultuuripärandi kaitsmiseks ning soopõhise vägivalla vastu võitlemiseks. Vähemustesse kuuluvate ja puuetega isikute õiguste kaitset tuleb oluliselt parandada. Sõnavabaduse valdkonnas on Kosovo teataval määral valmis. Aruandlusperioodil on esinenud murettekitavaid muutusi, muu hulgas on korduvalt ähvardatud ajakirjanikke. Assamblee valmisolek leida lahendus riigi ringhäälingu jätkusuutlikuks rahastamiseks on piiratud, mis tõttu on see haavatav poliitilise surve suhtes. Sidevahendite omandilise kuuluvuse ja läbipaistvuse reguleerimise osas õiguslikke arenguid ei toimunud.

Mis puutub **suhete normaliseerimisse Serbiaga**, siis täitis Kosovo endiselt ELi hõlbustatud dialoogis saavutatud kokkuleppeid. Edasimineku oli piiratud, üheks põhjuseks oli ka valimisprotsess Serbias ja Kosovo riigisisene olukord. Kuid 2016. aastal hakkasid asjad liikuma, kui algasid tööd Mitrovica/Mitrovicë sillaehituse ja liikumisvabadusega. Vaja on jätkuvaid jõupingutusi, et täita juba sõlmitud kokkuleppeid. Võetud meetmetel peaks olema Kosovo ja Serbia kodanike igapäevaelule positiivne ja konkreetne mõju.

Mis puutub **majanduslikesse kriteeriumidesse**, siis on Kosovo toimiva turumajanduse arendamisel algusjärgus. Teatav edasimineku oli, eelkõige seoses ekspordile orienteeritud ettevõtete toetamise, lepingute täitmise (eriti finantssektoris) ja rahastamisallikate leidmise võimaluste parandamisega. Samas võivad sõjaveteranide toetustega seotud jätkusuutmatud otsused avaldada Kosovo makromajanduslikule stabiilsusele ja riigi suhetele rahvusvaheliste finantsinstitutsioonidega ebasoodsat mõju. Püsivas kaubandusbilansi puudujäägis peegeldub nii nõrk tootmisbaas kui ka vähene rahvusvaheline konkurentsivõime. Tööle asumise soovi vähendavad ka rahasaadetised välismaalt ja laialt levinud varimajandus, mille tulemus on

madal tööturul osalemine, eriti naiste seas, ja kõrge töötuse määr, eriti noorte ja kvalifikatsioonita töötajate seas.

Kosovo on varases staadiumis suutlikkuse kujundamisel, mis aitaks Euroopa Liidu sees tulla toime konkurentsivõime ja turujõududega. Hariduse kvaliteedi parandamisel edusamme ei tehtud, ehkki see on põhiline liikumapanev jõud pikaajalise majanduskasvu ja konkurentsivõime tagamisel.

Kosovo on varases valmidusstaadiumis seoses **Euroopa standarditega** ühtlustamisega. Õigusaktide ühtlustamine jätkus mõnes valdkonnas, ent rakendamine on jäänud nõrgaks. Teatavat edu saavutati riigihangete ja konkursi valdkondades. Häid tulemusi saavutati tolli valdkonnas, eelkõige võitluses korruptsiooni vastu, maksutulude kogumises ja ekspordi halduskulude vähendamises, kuid Kosovo peaks siiski tõhustama võitlust varimajanduse ja maksudest kõrvalehoidmise vastu. Energiasektoris on endiselt probleeme, kus ei Kosovo A elektrijaama tegevuse lõpetamise ega Kosovo B elektrijaama moderniseerimisega seoses pole edu saavutatud ning taastuvenergia kasutuselevõtt on olnud suures osas edutu.

2. LISA. PÕHISTATISTIKA

STATISTILISED ANDMED (seisuga
5.10.2016)

Rahvastik	Märkus	Montenegro		Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo *		EL-28	
		2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Kogu elanikkond (tuhandetes)	1)	621,5	622,1	2065,8	2069,2	2895,0e	2892,3e	7149,2e	7114,4	76 668	77 696	3827,3e	3819,5e	1804,9e	1772,1p	506 944p	508 293bp
15–64aastaste osakaal elanikkonnas (%)		68,1	67,8	70,8	70,5	68,8e	69,0	67,6	67,1	67,7	67,8	:	:	:	:	65,8p	65,5bp
Loomuliku elanikkonna muutuse suhtarv (1000 elaniku kohta)		2,4	1,7	1,9	1,3e	5,2e	3,7e	–4,9	–5,4	12,3	11,8	–1,5p	:	13,2e	12,4be	0,4p	–0,3bp
Oodatav eluiga sünnihetkel, mehed (aastat)		74,1	:	73,5	:	76,4e	:	72,8	:	75,4	:	:	:	:	:	78,1p	:
Oodatav eluiga sünnihetkel, naised (aastat)		78,9	:	77,5	:	80,3e	:	78,0	:	80,9	:	:	:	:	:	83,6p	:

Tööturg	Märkus	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
20–64aastaste isikute majandustegevuse määr: 20–64aastaste majanduslikult aktiivsete inimeste osakaal (%)		67,6	68,5	70,8	70,2	68,6e	71,3e	68,0b	68,1	58,9	59,9	59,2	59,2	47,7	42,8	76,8	77,1
20–64aastaste meeste majandustegevuse määr: 20–64aastaste majanduslikult aktiivsete meeste osakaal (%)		74,5	74,9	84,5	83,8	80,5e	81,8e	76,6b	76,7	82,2	82,7	72,4	71,9	71,4	65,1	83,2	83,4
20–64aastaste naiste majandustegevuse määr: 20–64aastaste majanduslikult aktiivsete naiste osakaal (%)		60,7	62,1	56,8	56,2	57,3e	61,1e	59,5b	59,5	35,8	37,3	46,0	46,3	24,2	20,4	70,5	70,8
Tööhõive määr, 20–64aastased (% elanikkonnast)																	
Kokku		55,6	56,7	51,3	51,9	56,6e	59,3e	54,8b	56,0	53,2	53,9	43,2	43,2	31,3	29,1	69,2	70

		Montenegro		Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo *		EL-28	
Mehed		61,4	61,9	61,6	61,5	65,2e	68,1e	62,5b	63,7	75,0	75,3	54,6	53,9	48,4	44,9	75,0	75,8
Naised		49,4	51,5	40,8	42,1	48,5e	50,7e	47,2b	48,3	31,6	32,6	31,9	32,4	14,5	13,2	63,4	64,2
15–24aastased, kes ei tööta ega omada haridust või kutset, % elanikkonnas vanuserühmas		17,7	19,1	:	:	30,9e	29,6	20,7	20,1	24,9	24,0	26,1	27,7	:	:	12,5	12,0
15–29aastased, kes ei tööta ega omada haridust või kutset, % elanikkonnas vanuserühmas		22,6	23,4	:	:	34,5e	32,8	25,6	24,6	28,5	28,0	31,8	32,8	:	:	15,4	14,8
Tööhõive peamiste sektorite lõikes																	
Põllumajandus, metsandus ja kalandus (%)	2)	5,7	7,7	18,5	17,9	42,7e	41,3e	19,9b	19,4	21,1	20,6	17,1	17,9	2,6	2,3	4,7	4,5
Tööstus (%)	2)	11,1	10,8	23,4	23,4	11,0e	11,6e	20,2b	19,9	20,5	20,0	22,1	22,0	17,7	18,7	17,4	17,3
Ehitus (%)	2)	6,5	6,6	7,0	7,1	6,4e	6,9e	4,5b	4,5	7,4	7,2	7,9	7,5	10,9	9,5	6,8	6,8
Teenused (%)	2)	76,7	74,8	51,1	51,6	39,4e	40,2	55,4b	56,1	51,0	52,2	52,7	52,4	67,2	68,3	71,0	71,3
Avalikus sektoris töötavate inimeste osakaal kogu tööhõivest, 20–64aastased (%)	3)	32,8	32,4	:	:	17,5e	16,7e	31,4b	29,7	13,1b	13,5	31,9	31,2	31,4s	32,6	:	:
Erasektoris töötavate inimeste osakaal kogu tööhõivest, 20– 64aastased (%)	3)	48,2	46,8	:	:	82,5e	83,3e	68,6b	70,3	86,9b	86,5	63,1	63,2	68,6s	67,4	:	:
Töötuse määr (% tööjõust)																	
Kokku	4)	18,0	17,5	28,0	26,1	17,5e	17,1e	19,2b	17,6	9,9	10,3	27,6	27,9	35,3	32,9	10,2	9,4
Mehed	4)	17,8	17,7	27,7	26,7	19,2e	17,1e	18,3b	16,8	9,1	9,3	25,3	25,9	33,1	31,8	10,1	9,3
Naised	4)	18,2	17,3	28,6	25,1	15,2e	17,1e	20,3b	18,7	11,9	12,6	31,2	30,9	41,6	36,6	10,3	9,5
Noored, 15–24aastased	4)	35,8	37,6	53,1	47,3	39,0e	39,8e	47,4b	43,2	17,8	18,4	62,7	62,3	61,0	57,7	22,2	20,4
Pikaajaline (>12 kuud)	4)	14,0	13,6	23,4	21,3	11,2e	11,3e	12,8b	11,3	2,0	2,2	23,4	22,8	26,1	23,8	5,0	4,5
Keskmine nominaalpalk kuus (EUR)	5)	479,0	:	:	:	378,8	386,4	523,6	506,4	:	:	424,4	424,4	:	:	:	:
Haridus	Märk us	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Varakult õpingud või koolituse katkestanud isikud: nende 18– 24aastaste osakaal, kellel on põhihariduse ülemise astme haridus või sellest madalam haridustase ja kes ei osale jätkukoolituses ega		5,1	5,7	12,5	11,3p	26,0e	21,3e	8,5	7,5	38,3	36,7	25,2	26,3	:	:	11,2	11,0

Montenegro	Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik	Albaania	Serbia	Türgi	Bosnia ja Hertsegoviina	Kosovo *	EL-28
------------	---	----------	--------	-------	----------------------------	----------	-------

kutseõppes (%)																	
Riiklikud kulutused haridusele võrreldes SKPga (%)	:	:	:	:	3,3	:	4,2	:	5,1	:	:	:	4,4	:	:	:	:
Hariduseta või algharidusega 20–24aastaste osakaal elanikkonnas kokku	1,1	6,6	:	13,7	30,9e	24,9e	10,1b	8,6	12,6	11,5	6,5	6,2	20,7	17,9	:	:	:
Hariduseta või algharidusega 20–24aastaste meeste osakaal elanikkonnas	1,2	6,9	:	:	31,0e	27,1e	10,2b	9,3	6,9	7,1	5,8	5,6	18,8	14,9	:	:	:
Hariduseta või algharidusega 20–24aastaste naiste osakaal elanikkonnas	1,0	6,3	:	:	30,7e	22,6e	10,0b	7,9	17,9	15,7	7,2	6,9	22,9	21,3	:	:	:
Keskharidusega 20– 24aastaste osakaal elanikkonnas kokku	86,3	80,6	:	76,1	49,7e	52,4e	82,3b	83,2	70,0	69,9	85,6	86,3	68,2	67,3	:	:	:
Keskharidusega 20– 24aastaste meeste osakaal elanikkonnas	87,8	85,3	:	:	55,9e	57,9e	84,8b	84,5	76,7	76,9	89,6	88,6	71,8	72,4	:	:	:
Keskharidusega 20– 24aastaste naiste osakaal elanikkonnas	84,7	75,7	:	:	43,5e	46,8e	79,7b	81,7	63,8	63,3	81,2	83,5	64,0	61,5	:	:	:
Kolmanda taseme haridusega 30–34aastaste osakaal elanikkonnas kokku	28,3	31,0	24,9	28,6	16,7e	22,1e	27,0b	28,9	21,5	23,5	18,9	17,2	14,8	17,2	37,8	38,6	38,6
Kolmanda taseme haridusega 30–34aastaste meeste osakaal elanikkonnas	25,3	32,9	21,4	23,1	14,0e	19,6e	21,5b	24,2	23,4	25,0	15,2	13,4	16,6	19,5	33,4	33,9	33,9
Kolmanda taseme haridusega 30–34aastaste naiste osakaal elanikkonnas	31,3	32,2	28,7	34,5	19,2e	24,7e	32,8b	33,7	19,6	22,1	23,2	21,3	13,0	14,7	42,2	43,3	43,3

Rahvamajanduse arvepidamine	Märk us	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Sisemajanduse koguprodukt																	
Jooksevhindades (miljardit eurot)	6)	3,5	3,6	8,6	9,1p	10,0p	10,3p	33,3	33,5	601,5	645,4	14,0	14,6	5,6	:	13 987,3	14 693,0
Elaniku kohta (EUR)	6)	5600	5800	4100	4400p	3400	3600	4700	4700	7800	8300	3600	3800	3100	:	27 500	28 800

		Montenegro	Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik	Albaania	Serbia	Türgi	Bosnia ja Hertsegoviina	Kosovo *	EL-28								
Ostujõu standardina elaniku kohta	6)	11 200	11 800	10 100	10 600	8300	8600	10 200	10 300	14 600	15 100	8000	8300	:	:	27 500	28 700
Ostujõu standardina elaniku kohta võrreldes ELi keskmisega (EL-28 = 100)	6)	41	41	37	37	30	30	37	36	53	53	29	29	:	:	-	-
Reaalne aastane muutus (maht) võrreldes eelmise aastaga (%)	6)	1,8	3,4	3,5p	3,7e	1,8p	2,8p	−1,8	0,8	3,0	4,0	1,1	:	1,2	:	1,5	2,2
Põhisektorite kogulisandväärtus																	
Põllumajandus, metsandus ja kalandus (%)	6)	10,0	9,8	11,7	11,4p	22,9p	22,1p	9,3	8,2	8,0	8,5	7,1	:	14,3	:	1,6	1,5
Tööstus (%)	6)	13,5	12,9	18,3	18,7p	14,7p	14,6p	25,1	25,9	22,0	21,5	21,3	:	19,4	:	19,1	19,2
Ehitus (%)	6)	4,2	4,6	8,0	7,9p	10,0p	10,8p	5,1	5,5	5,1	5,0	4,7	:	7,3	:	5,4	5,4
Teenused (%)	6)	72,3	72,7	62,0	62,0p	52,4p	52,5p	60,5	60,4	64,9	65,0	66,9	:	59,0	:	73,9	73,9
Maksebilanss	Märkus	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool (sisse–välja) (miljonit eurot)	13)	353,9	619,3	197,4	170,7	811,5	818,4	1236,3	1803,8	4121,9	10 641,7	386,1	221,2	123,8	287,3	– 22 872,0	:
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool (sisse–välja) (% SKPst)	13)	10,2	17,1	2,3	1,9p	8,1p	8,0p	3,7	5,4	0,7	1,6	2,8	1,5	2,2	:	−0,2	:
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool (sisse–välja) võrreldes EL-28ga (miljonit eurot)	14)	102,5	403,0	10,8	−169,2	:	:	1073,9	1480,4	1509,5	4809,2	:	:	82,4	101,3	-	-
Välismaiste otseinvesteeringute netosissevool (sisse–välja) võrreldes EL-28ga (% SKPst)	14)	3,0	11,1	0,1	−1,9	:	:	3,2	4,4	0,3	0,7	:	:	1,5	:	-	-
Rahasaadetised, % SKPst	15)	1,3	:	2,2p	2,1e	:	:	7,8	8,7	0,1	0,1	8,5	8,3	:	:	0,1	:
Väliskaubavahetus	Märkus	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Rahvusvaheline kaubavahetus																	

		Montenegro		Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik		Albaania		Serbia		Türgi		Bosnia ja Hertsegoviina		Kosovo *		EL-28	
Ekspordi osakaal EL-28 riikidesse ekspordi koguväärtuses (%)		35,8	35,7	76,5	77,2	77,4	75,5	65,7	67,0	43,5	44,5	72,1	71,6	30,2	32,6	-	-
Impordi osakaal EL-28 riikidest impordi koguväärtuses (%)		45,8	41,3	63,4	62,1	61,1	61,8	57,1	57,3	36,7	38,0	58,9	60,8	42,6	42,2	-	-
Kaubandusbilanss (miljonit eurot)		-1451	-1524	-1758	-1726	-2114	-2154	-2950	-2985	-63 685	-56 977	-3844	-3510	-2214	-2309	11 139	64 169
Rahvusvaheline kauba ja teenuste vahetus võrreldes SKPga																	
Import (% SKPst)	6)	60,0	61,1	64,9	65,0p	47,2p	:	54,2	56,4	32,1	30,8	:	:	50,6	:	40,4	40,5
Ekspord (% SKPst)	6)	40,1	42,5	47,7	48,8p	28,2p	:	43,4	46,7	27,9	28,0	:	:	19,6	:	43,1	43,8

Avalikud finantsid	Märkus	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Valitsussektori finantsstatistika võrreldes SKPga																	
** Valitsemissektori ülejääk (+) / puudujääk (-) (%)	7)	-3,1	7,7	-4,2	-3,5	-5,2	-4,0	-6,7	-3,8	0,4	1,7	-2,0	0,7	:	:	-3,0	-2,4
** Üldine riigivõlg (%)	7) 8)	56,7	63,3	38,2	38,0	71,8	72,5	72,4	76,4	34,5	31,3	41,6	41,9	10,5	12,8	86,8	85,2

Finantsnäitajad	Märkus	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Tarbijahindade aastane muutus (%)		-0,7	1,5	-0,3	-0,3	0,7	2,0	2,9	1,9	8,9	7,7	-0,9	-1,0	0,4	-0,5	0,5	0,0
Välisvõlg kokku võrreldes SKPga (%)	9)	:	:	70,3p	69,9p	69,6	73,9	77,1	80,1	55,0	56,4	:	:	32,3	:	:	:
Laenuintressimäär (ühe aasta kohta), aastast (%)	10)	9,22	8,53	3,75	3,75	7,66	7,77	10,50	6,50	11,68	10,79	6,32	5,74	10,70	:	:	:
Hoiuse intressimäär (ühe aasta kohta), aastast (%)	11)	1,86	1,23	0,50	0,25	1,92	1,35	5,50	2,50	7,75	7,27	0,09	0,09	1,07	:	:	:
Reservvara väärtus (k.a kuld) (miljonit eurot)	12)	545	674	2436	2262	2192	2880	9907	10 378	95 824	99 620	4001	4400	746	861	:	:
Rahvusvahelised reservid – ekvivalent impordikuudes	12)	3,2	3,7	5,3	4,6	5,6	7,6	6,6	6,6	5,9	6,0	6,1	6,8	3,2		:	:

Montenegro	Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik	Albaania	Serbia	Türgi	Bosnia ja Hertsegoviina	Kosovo *	EL-28
------------	---	----------	--------	-------	----------------------------	----------	-------

Ettevõtlus	Märk us	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Tööstustootmise indeks (2010 = 100)		81,8	88,3	112,5	118,0	139,2	142,4	98,8	107,1	120,5	124,3	103,9	107,1	:	:	101,7	103,9

Taristu	Märk us	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Raudteevõrgu tihedus (olemasolevad liinid 1000 km² kohta)		18,1	18,1	27,2	27,2	12,0	13,2s	49,3	48,6s	12,9	12,9	20,1	20,1	30,6	30,6	:	:
Kiirteede pikkus (kilomeetrites)		0	0	259	259	:	:	607	693	2155	2159	128	128	80	80	:	:

Energeetika	Märk us	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015	2014	2015
Energia netoimport võrreldes SKPga	16)	5,4	4,2	8,5	6,4	1,3	0,7	5,3	4,7	1,8	1,4	6,8	5,3	6,9	:	2,4	1,7

: = puuduvad
b = katkenud aegrida
e = hinnanguline väärtus
p = esialgne
s = Eurostati hinnang
- = ei kohaldata

* = Kõnealune nimetus ei piira staatust käsitlevaid seisukohti ning on kooskõlas ÜRO Julgeolekunõukogu resolutsiooniga 1244 ja Rahvusvahelise Kohtu arvamusega Kosovo iseseisvusdeklaratsiooni kohta.

** = Valitsemissektori eelarvepuudujääk ja laienemisprotsessis osalevate riikide võla andmed avaldatakse „nagu need on“ põhimõttel, kinnitamata nende kvaliteeti ja ESA eeskirjadele vastavust.

Joonealused märkused:

- 1) Bosnia ja Hertsegoviina: elanikkond aasta keskel.
- 2) Albaania: osade summa ei ole 100 %, kuna mõnedel juhtumitel ei ole isikuid või ei saa isikuid klassifitseerida konkreetse tegevuse alusel.
- 3) Bosnia ja Hertsegoviina: osade summa ei ole 100 %, kuna muud liiki omandivorme ei ole arvestatud. Montenegro: v.a valitsusvälised organisatsioonid.
- 4) Türgi: töötus vastavalt 4 nädala kriteeriumile + ainult aktiivsete tööotsingumeetodite kasutamine.
- 5) Serbia, 2014: juriidiliste isikute ja inkorporeerimata ettevõtete töötajatele makstud palgad. Bosnia ja Hertsegoviina: netopalk.
- 6) Türgi ning Bosnia ja Hertsegoviina: ESA 1995 järgi.
- 7) EL-28: ESA 2010 järgi.
- 8) SKP väärtus saadud keskpikast kuluraamistikust 2016–2018 (aprill 2015).
- 9) Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik: maksebilansi käsiraamatu 6. väljaande järgi.
- 10) Albaania: keskmine kaalutud määr, mida rakendatakse uutele 12kuulistele laenudele vastavas kuus, lähtudes 12kuulisest tähtajast. Bosnia ja Hertsegoviina: lühiajalised laenumäärad riiklikus valuutas mittefinantskorporatsioonidele (kaalutud keskmine). Montenegro: kaalutud keskmine efektiivne intressimäär, võlad, iga-aastane. Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik: aastalõpu seisuga (31. detsember). Kosovo: sisaldab pankade võetavat väljamaksetasu.
- 11) Albaania: hoiuste intressimäär on keskmine kaalutud määr uutele hoiustele vastavas kuus, lähtudes 12kuulisest tähtajast. Bosnia ja Hertsegoviina: leibkondade nõudehoiuse määrad riiklikus valdkonnas (kaalutud keskmine). Montenegro: kaalutud keskmine efektiivne intressimäär, võlad, iga-aastane. Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik: aastalõpu seisuga (31. detsember). Türgi: üleöödeposiidi rahastu. Kosovo: sisaldab pankade võetavat väljamaksetasu.
- 12) Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik: aastalõpu seisuga (31. detsember).
- 13) Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik, Albaania, Serbia, Bosnia ja Hertsegoviina, Kosovo ja EL-28: maksebilansi käsiraamatu 6. väljaande järgi.
- 14) Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik, Serbia ja Kosovo: maksebilansi käsiraamatu 6. väljaande järgi.
- 15) Endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik, Serbia, Bosnia ja Hertsegoviina ja EL-28: maksebilansi käsiraamatu 6. väljaande järgi.
- 16) Montenegro, endine Jugoslaavia Makedoonia vabariik, Albaania, Türgi ja Kosovo: Eurostati arvutused.